

Kocatepe İslami İlimler Dergisi

Journal of Kocatepe Islamic Sciences

e-ISSN: 2757-8399

cilt/volume: 7 • sayı/issue 2 • (Aralık/December): 709-731

Hint Alt Kıtası'nda Tarih Yazıcılığı

Historiography in the Indian Subcontinent

Abdulkadir MACİT

Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı
Assoc. Prof., Kocaeli University, Faculty of Theology, Department of Islamic History
Kocaeli/Türkiye

abdulkadir.macit@kocaeli.edu.tr orcid.org/0000-0002-5446-1924

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 09.07.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 22.10.2024

Yayın Tarihi / Published: 15.12.2024

Atıf: Macit, Abdulkadir. "Hint Alt Kıtası'nda Tarih Yazıcılığı". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 7/2 (Aralık 2024), 709-731. <https://doi.org/10.52637/kiid.1513312>

Cite as: Macit, Abdulkadir. "Historiography in the Indian Subcontinent". *Journal of Kocatepe Islamic Sciences* 7/2 (December 2024), 709-731. <https://doi.org/10.52637/kiid.1513312>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayıncı/Publisher: Afyon Kocatepe University • <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiid> • kiid@aku.edu.tr

© Abdulkadir MACİT | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Hint Alt Kıtası'nda Tarih Yazıcılığı

Öz

Müslümanlar, tarih yazıcılığında kendi özgünlüklerinin yanı sıra Hicaz, Suriye, Mısır, Mağrib, Endülüs, Irak, İran, Sind ve Mâverâünnehir gibi kadim medeniyet havzalarında var olan birikimi tevarüs etmişlerdir. Tarih yazıcılığını daha sistemli ve metodolojik bir hale getirmişler ve çok çeşitli türler oluşturmuşlardır. Özgünlük ve tevarüsü ahenkli bir şekilde birleştiren Müslümanların VII.-X. asırlarda teşekkül eden tarih yazıcılığı bu süre zarfında Hint Alt Kıtası ile sıkı bir irtibat halinde olmuştur. Ancak kıtaya asıl etkisini ve katkısını, tarih yazıcılığında gelişimini sürdürdüğü XI.-XVIII. asırlarda göstermiştir. Söz konusu dönemde Gazneli, Delhi Sultanlığı ve Bâbürlü devletleri Hindistan'da siyasî hâkimiyet kurmuşlardır. Zikredilen devletler bir metodoloji geliştirmiş ve gelişimini tamamlamış Müslüman tarih yazıcılığını bölgeye aktararak Hindistan'da tarihyazımı faaliyetlerine çağ atlatmışlardır. Zira Hindistan'a özgü döngüsel, mistik, mitolojik, bozulmaya ve mistifikasyona dayalı olan tarih yazıcılığı, Müslümanların geliştirdiği metodoloji ve oluşturduğu model ile değişmiş ve gelişmiştir. Bu bağlamda Arap ve Fars lisanları ile kıtada büyük bir lisanî zenginlik oluşturmuşlar; siyer, megâzî, genel ve özel tarihler, şehir ve bölge tarihleri şeklinde dört ana tür üzerinden çeşitlilik sağlamışlardır. Netice itibarıyla Hint Alt Kıtası'ndaki tarih yazıcılığı Müslümanların tarih yazıcılığındaki güçlü katkısı ve etkisi ile büyük bir gelişim göstermiştir. Bu çalışma Hint Alt Kıtası'nda Müslümanların tarih yazıcılığı sürecini derinlikli bir şekilde ele almaktadır. Bu konular üç büyük hanedanlık, dokuz yerel sultanlık ve özellikle İngilizlerin Doğu Hindistan Şirketi ile başlayan ancak devlet sömürgesi olarak devam eden faaliyetleri dikkate alınarak dört yüzyü aşan tarih kaynağı üzerinden müzakere edilmiştir. Çalışmanın temel önemi Hint Alt Kıtası'nda tarih yazıcılığında Müslümanların özellikle XIX. asra kadar gelişim gösteren güçlü katkısını ve etkisini bütünlüklü bir şekilde ortaya koyma adımıdır. Çalışmanın amacı ise ülkemizde sürekli gelişim gösteren Hint Alt Kıtası çalışmalarına yönelik ilgiyi daha da güçlendirmek ve tarih yazıcılığı alanındaki devasa mirası gün yüzüne çıkarma girişiminde bulunmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Türk İslâm Devletleri, Hint Alt Kıtası, Tarih Yazıcılığı, Gazneliler, Delhi Sultanlığı, Bâbürlüler.

Historiography in the Indian Subcontinent

Abstract

In addition to their own originality in historiography, Muslims inherited the accumulated knowledge of ancient civilizations such as Hijaz, Syria, Egypt, Maghrib, Andalusia, Iraq, Iran, Sindh, and Mâverâaynehir. They made historiography more systematic and methodical, and created a wide variety of genres. Combining originality and inheritance harmoniously, Muslims' history writing between 7th and 10th centuries was in close contact with the Indian Subcontinent during this period. However, its real impact and contribution to the continent has shown from the 11th to 18th centuries, when it continued its development in historiography. During this period, the Ghaznavid, Delhi Sultanate and Baburid states established political dominance in India. These states developed a methodology and transferred Muslim historiography, which had completed its development, to the region and brought historiographical activities in India into a new era. Because Indian historiography, which is cyclical, mystical, mythological, based on corruption and mystification, has changed and developed with the methodology developed and the model created by Muslims. In this context, they created a great linguistic wealth on the continent with the Arabic and Persian languages and they provided diversity through four main types which are siyar and maghazi, general and special histories, city and regional histories, and established a close relationship between administrations and historians. As a result, historiography in the Indian subcontinent has evolved greatly due to the strong contribution and influence of Muslims in historiography. This study deals with the historiography process of Muslims in the Indian Subcontinent in depth. These issues were discussed through more than four hundred

historical sources, taking into account three great dynasties, nine local sultanates, and especially the activities of the British, which started with the East India Company but continued as a state colony. The main importance of this study is that it takes the step to fully reveal the strong contribution and influence of Muslims in historiography in the Indian Subcontinent, especially until the 19th century. The aim of this study is to further strengthen the interest in the studies of the Indian Subcontinent, which is constantly developing in our country, and to attempt to unearth the huge heritage in the field of historiography.

Key Words: History, Turkish Islamic States, Indian Subcontinent, Historiography, Ghaznavids, Delhi Sultanate, Baburids.

Giriş

Günümüzde Hint Alt Kıtası, Asya'nın güney kısmında yer alan Hindistan, Pakistan, Nepal, Butan, Bangladeş ve Sri Lanka devletlerini içerisine alan oldukça geniş coğrafi bir bölgedir. Umman Denizi ve Bengal Körfezi ile çevrili Himalaya Dağları'nın güneyine kadar uzanan Hint Alt Kıtası, coğrafi konumu itibarıyla Batlamyus'un zikrettiği yedi iklim sisteminden ikincisine girmektedir.¹ İbn Haldûn'un iklim nazariyesinde kıtanın kuzeyi 3. İklim Bölgesi içinde yer almaktadır.² Bu tasnifin bir benzerini eski İran sistemine göre Hint bölgesini ikinci kışvere yerleştiren İslâm bilginleri de yapmışlardır.³ Bu bağlamda Hint Alt Kıtası karadan kuzeybatı hattında Sind, kuzey ve kuzeydoğusunda Hindikuş ve Himalayalar üzerinden Mâverâünnehir ve Türkistan ile; denizden ise Umman Denizi ve Basra Körfezi üzerinden Irak ve Horasan, Hint Okyanusu, Aden Körfezi ve Kızıldeniz üzerinden Arap Yarımadası ve Mısır şeklinde Bilâd-ı İslâm ile irtibat halinde olmuştur. Kıtanın kara üzerinden Hindikuş Dağları, Kuzey İpek Yolu'na; deniz üzerinden ise Orta ve Güney İpek Yolu'na bağlantı kurarak dünya ticaretine eklenmesi söz konusudur. Ticaretin kalbi mesabesinde olan stratejik konumu tarihte tüm toplumları buraya ulaştırmak, buradan istifade etmek ve burayı ele geçirmek hususunda bir çabanın içine sokmuştur. Nitekim tarih boyunca İskender'den Gazneli Mahmud'a, Timur'dan Bâbü Şah'a söz konusu çabanın en dikkat çekici örnekleri olarak tarih sayfalarında yerini almıştır.

Son derece yüksek düzeydeki stratejik konumu nedeniyle büyük ilgiye mazhar olan Hint Alt Kıtası'nın Müslümanların tarih çalışmalarına konu olması son derece doğaldır. Bu yüzdendir ki IX. asra kadar, o devrin algısında yeryüzünün çeperinde yerleşik halde bulunan çeşitli milletlerin bölgesel konumlarından yeni bir coğrafi algı elde etmişlerdir. Bu etno-coğrafi algı, VIII. ve IX. asır Müslümanlarının coğrafi bilgilerinde Hindistan'ın ifade ettiği konumu pratik olarak açıklamaktadır. Hindistan'ın önemli konumu, sonraki dönemlerde İslâm dünyasına aktarılmış⁴ ve Hindistan, tanınan bir havza haline gelmiştir. Böylece Müslüman toplumların coğrafi algısında yeryüzünün doğu ufku daha da uzağa taşınmış, yani "Çin ve Maçin"e uzanmıştır.⁵ Zikredilen ufuk genişliği ile Müslümanlar, önce Orta ve Güney İpek Yolu üzerinden özellikle Hindistan'ın güney sahillerini ziyaret etmişlerdir. Böylece gerek ticaretle gerekse tebliğ faaliyetleri yoluyla İslâm dininin bölgeye girmesini sağlamışlardır. Daha sonra Emevîler döneminde (661-750) Muhammed b. Kâsım'ın gayretleriyle İndus Nehri'nin aşağı kısmındaki bölgeye kadar ulaşan fetihler gerçekleştirmişlerdir. Sonrasındaki üç asır boyunca Müslümanlar sûfi ve tüccar sıfatıyla

¹ Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî, *Sûretü'l-arz*, nşr. Fuat Sezgin (Frankfurt: Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992), 123; İbn Rüste, *Kitâbu'l-A'lâki'n-Nefise* (Leiden: E.J. Brill, 1967), 96; Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Makdisî, *Ahsenü't-Tekâsim fî Ma'rifeti'l-Ekâlîm*, çev. Ahsen Batur, *İslam Coğrafyası* (İstanbul: Selenge Yayınları, 2015), 67-68.

² İbn Haldûn, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991), 153-154.

³ Ebû Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî, *Tahkîku mâ li'l-Hind*, çev. Kıvameddin Burslan, haz. Ali İhsan Yitik (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015), 1/131; Ebû'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî Mes'ûdî, *Mürûcû'z-Zeheb ve Me'âdinü'l-Cevher*, çev. Ahsen Batur (İstanbul: Selenge Yayınları, 2005), 1/162.

⁴ Dîneverî, *Ahbâru't-Tivâl*, 54-65.

⁵ Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*, çev. Besim Atalay (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1998), 1/453-454.

Hindistan'a seyahat edip orada bulunmuşlardır. Nihayetinde Gaznelilerle (963-1186) başlayan düzenli askerî faaliyetler, daha sonra Delhi Sultanlığı (1206-1526) ve Bâbürlüler (1526-1858) ile yaklaşık 800 yıllık bir süreçte Hint Alt Kıtasında Türk hanedanların kalıcı hakimiyeti sonucunu vermiştir.

Ülkemizde Cumhuriyet'in ilk yıllarında Hint Alt Kıtası hakkında çalışma yapan çok sayıda ilim adamı bulunurken sonrasında çalışmalar sekteye uğramıştır. Ancak 1980'lerden itibaren bölgeye duyulan ilgi tekrar canlanmıştır. Ülkemizde son birkaç yıldır Hint Alt Kıtası'ndaki zenginliğin fark edilmesiyle birlikte bu bölgeye bir ilgi artışı olduğu aşikârdır.⁶ Ancak başta tarih olmak üzere diğer disiplinler söz konusu olduğunda Hint Alt Kıtası ile irtibatımızın istenen düzeyde olmadığı açıktır. Mezkûr irtibat zayıflığında metnimizin özellikle tarihçiler, tarih kaynakları ve tarih yazıcılığı noktasında araştırmacılar için bir başvuru metni olmasını ümit ediyoruz.

Umûmî heyeti itibarıyla metnimizde Müslümanlarda tarih yazıcılığının geçirdiği Teşekkül Dönemi (VII.-X. asırlar) sonrasında Gelişim Dönemi'nde (XI.-XVIII. asırlar) özellikle Hint Alt Kıtası'nda kurulan hanedanlar ve yerel sultanlıklar üzerinden tüm birikimi dikkate almakla yetinmeyip siyer, meğâzî, genel ve hususî tarihler, şehir ve bölge tarihleri ve alt kategorileri ile tarihyazım birikimine önemli bir açılım sağlamış olduğunu izah etmiş olacağız. Söz konusu izahta ilkin Müslümanlarda tarih yazıcılığının -özellikle Gelişim Dönemi'nde- hâkimiyet altındaki geniş Hint Alt Kıtası'nda politik sınırlar, hanedan değişimleri ve hanedanlar arasında hâkimiyet alanlarını genişletme mücadeleleri ve savaşlar olsa da tarih çalışmalarının hayli yoğun olduğunu söyleyebiliriz. Şüphesiz Hint Alt Kıtası'nda hüküm süren hanedanlıklar ve yerel sultanlıklar gerek kendisinin gerek havzanın gerekse de insanlık tarihinin yazımına farklı yönlerden önemli katkılar sunmuştur. Bunlar dönem üzerine çalışan araştırmacılar tarafından bilinmekle birlikte Hint Alt Kıtası'na dair çalışma yapmak isteyen ilim insanları için bütünlüklü ve etraflı bir şekilde bilinmemektedir. Buradan hareketle metnimizin temel amacını üç husus oluşturmaktadır. İlk amaç, Hint Alt Kıtası'nda tarih yazıcılığının ne tür süreçlerden geçerek şekillendiğinin ortaya çıkarılmasıdır. İkinci amaç, Hint Alt Kıtası'nda kaleme alınan tarih kaynaklarının tür ve metodolojik hususiyetleri ile tanıtılması ve geçmişten günümüze havzada biriken tarih kaynaklarının ve onları oluşturan tarihçilerin bütünlüklü bir şekilde değerlendirilmesidir. Ülkemizde şayet Hint Alt Kıtası'na yönelik daha güçlü bir tanıma ve anlama süreci yürütülmek isteniyorsa şüphesiz mezkûr süreç geçmişin birikimi idrak edilmeden gerçekleştirilemez. Üçüncü amaç ise Hint Alt Kıtası'nda tarih yazıcılığındaki gelişmeleri, derinleşmeleri, dönüşümleri, genişlemeleri veya farklılaşmaları idrak etmeyi hedeflemektedir.

1. Hint Alt Kıtası'nda Tarih Yazıcılığı Süreci

1.1. İslâm Öncesi

Hint Alt Kıtası'nın tarihyazımında *tasavvur* ve *kaynaklar* şeklinde iki durumu ehemmiyetine binaen belirtmemiz gerekmektedir. İlk tasavvur hususunda Aliya İzzetbegoviç'in⁷ tasnifinden yola çıkarak Allah, âlem (tabiat) ve insan tasavvuru çerçevesinde medeniyetlerin karakterinin üç farklı biçimde şekillendiğini belirtebiliriz. Bunlardan

⁶ Cihan Oruç (ed.), *Hindistan'da Türk-İslam Devletlerinin Tarihi Kaynakları* (İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2022); Şefaattin Deniz vd. (ed.), *Hint Alt Kıtası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı* (İstanbul: Fikir Kitap, 2024); Michael H. Fisher, *Bâbürlüler: Hindistan'da Bir Türk İmparatorluğu*, çev. M. Fatih Çalışır (İstanbul: Kronik Yayıncılık, 2020); Fernand Grenard, *Bâbürlüler*, haz. Orhan Yüksel (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1971); Naimur Rahman Farooqi, *Bâbürlü-Osmanlı İlişkileri: Bâbürlü Hindistanı ile Osmanlı İmparatorluğu Arasındaki Politik Ve Diplomatik İlişkiler Üzerine Bir İnceleme (1556-1748)*, çev. Mehmet Akif Erdoğan (İstanbul: Selenge Yayınları, 2023); John F. Richards, *Bâbürlü Türk İmparatorluğu: Tarih, Kültür, Teşkilat*, çev. Yasin Tekin (İstanbul: Selenge Yayınları, 2021); Deniz Çıkkılı, *Kayıp Kıtanın Keşfi Hindistan Yazıları* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2023); Stanley Lane-Poole, *Dönemin Kaynaklarından Orta Çağ Hindistanı* (Arapça ve Farsça Kroniklerden ve Avrupalı Seyyahlardan Metinler), çev. İlhan Aslan (İstanbul: Post Yayınları, 2024); Sena Saraç, *Bir Orta Çağ İmparatorluğunun Doğuşu Gurlular: Coğrafya-Tarih-Dış Politika* (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2024).

⁷ Aliya İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslam*, çev. Salih Şaban (İstanbul: Klasik Yayınları, 2015), 1-40.

birincisi, mistik ve ruhçu tanrı ve tabiat tasavvurunun ortaya çıktığı ve ana gelişim alanını Doğu Asya ve Hint Alt Kitası'nda bulan Doğu Medeniyeti'dir. Bu medeniyet tabiatüstü veya ötesi bir tanrı tasavvurunun aksine tanrıyı ve insanı tabiatın bir parçası olarak görmektedir. Tabiatın belirleyici olması dolayısıyla burada tanrı, doğadaki olaylar veya varlıklarla özdeşleştirilmiştir. Tabiat merkezli bu maneviyatçı medeniyetin temel yönelimi uyumdur. Maddeden ziyade mana, değişimden ziyade düzen, bireyden ziyade toplum esastır ve belirleyicidir. Burada maddî olan arzîdir, aslolan maneviyattır. Sözkonusu hususiyetleri itibarıyla içe dönük bir medeniyet görüntüsü arz eden Doğu Medeniyeti'nde döngüsel bir zaman tasavvuru (yeniden doğuş) ile birlikte tarih tasavvuru, bir kadere dönüşmüştür.⁸

Tabiattaki gece-gündüz, mevsimler, insanın doğum-gelişim-ölüm döngüsünde var olan sürekli ve tekrar eden yeniden doğuş, tarihin de bir döngü etrafında şekillendiği zaman anlayışını oluşturmuştur. Diğer taraftan insan, sahip olduğu bilgi ve yetkinlikler ile tabiattaki ilahî düzene tarihsel süreçte yoğunluğu günbegün artan bir müdahale gerçekleştirmiştir. Bundan dolayı tabiatta meydana gelen bozulma, tarihte de bozulmaya sebebiyet vermiştir. Bu anlayış mucibince tarih, bir bozulma ve kötüye gidiş içerisinde telakki edilmiş ve tabiattaki maddelerin üzerinden dönemlendirilmiştir: Altın Çağ, Gümüş Çağ ve Bronz Çağ. Buna göre insanlığın başlangıcı, değeri en yüksek olan altın ile ifade edilmiş ve insanın tabiata müdahalesinden dolayı tabiatta sürekli bir bozulma meydana geldiği için tarihin altından gümüşe ve bronzla doğru değer kaybetmesi üzerine tarihsel bir tasavvur oluşmuştur.⁹ Bununla birlikte tabiattaki bozulmadan dolayı dünyadan el etek çekerek insanlığı mezkûr bozulmadan kurtarmak isteyen Doğu dinlerinin de tesiriyle tarih, Hindistan'da mistifikasyona ve mitolojiye dayalı anlatılmıştır. Dolayısıyla Hint Alt Kitası'nda tarih tasavvuru döngüsel, bozulmaya dayalı (gerilemeci), mitolojik ve mistifikasyona dayalı bir şekilde kendisini temellendirmiştir.

İslâm öncesi dönem ile ilgili bu tasavvurun yanı sıra tarihyazımında kaynak durumunun ne düzeyde olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Eski Hindistan'da tarihî olayların korunması ve derlenmesiyle ilgili olarak izlenen sabit ve özel yöntemlerin olmadığını söylemek mümkündür. Çalışma konusu olan bölgede özellikle de hanedan egemenliğine ilişkin vâkıaların saklanması, korunması ve derlenmesi konusunda kalıcı bir sistem kurmak için yeterli ve elverişli bir ortam olmadığı malumdur. Genellikle tarihî veriler diyebileceğimiz bilgilerin, sözlü tarihçilik diye de adlandırabileceğimiz ağızdan ağıza aktarım yoluyla nesilden nesile aktarıldığını görmekteyiz. Bu sistemin daha çok dinî kural, düzenlemeler ve diğer sosyal kuralların korunmasına yardımcı olduğu bilinmektedir. Söz konusu dönemde tarihsel analizin kapsamı da çok sınırlı olmakla birlikte Hindistan'daki Müslüman egemenliğinden önce tarihçilik hakkında birkaç istisna dışında yazılı bilgi eksikliği görülmektedir.¹⁰ Bu istisnaî örneklerden ilki basit bir Sanskrit dili ile yazılmış çeşitli efsaneleri, öğretileri, kral şecerelerini, tarih, coğrafya ve mitoloji gibi konuları içine alan *Purânalardır*. Keşmirli tarihçi Kalhana'nın Keşmir tarihini ele aldığı *Racatarangini* (*Kralların Dalgaları*) ile Bana'nın Kuzey Hindistan'da yarım asırdan fazla hüküm süren Raca Harsha'nın hayatını anlattığı *Harshaçarita*, diğer istisnaî eserlerdir. Ayrıca Kalidasa'nın *Raghuvamsha* ve yazarı meşhul *Mancuşri Mülakalpa* da Hint Alt Kitası'nın İslâm öncesi döneminin metinleri arasındadır.¹¹ Kaynaklar ve öncü tarih çalışmaları arasında *Ramayana* ve *Mahabharata*

⁸ Lütfi Sunar, "Dünya Tarihinin Ekseni ve Zemini Olarak İslam Medeniyeti", *İslam Düşünce Atlası (İDA)*, ed. İbrahim Halil Üçer (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları: 360), 1/68-75.

⁹ Mustafa Demirci, "Medeniyetlerin Zaman Tasavvuru ve İslam Medeniyetinin Devirleri Meselesi", *Medeniyet Tartışmaları Yüceltme ve Reddiye Arasında Medeniyet'i Anlamak Sempozyum Metinleri*, ed. Süleyman Güder – Yunus Çolak (İstanbul: İhlas Gazetecilik, 2013), 139-140.

¹⁰ H. Hilal Şahin, "Hindistan ve Bâbürlülere Döneminde (Bâbü Şah (1526-1530) ve Hümâyûn Şah (1508-1556)) Tarih Kaynakları ve Tarihyazıcılığı", *Hint Alt Kitası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*, ed. Şefaattin Deniz vd. (İstanbul: Fikir Kitap, 2024), 216-217.

¹¹ Müslüme Melis Savaş, "Ak Hunlar Tarihinin Kaynakları", *Hindistan'da Türk-İslam Devletlerinin Tarihi Kaynakları*, ed. Cihan Oruç, (İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2022), 17-20.

destanları da zikredilebilir. Söz konusu eserler, Hint Alt Kıtası'ndaki tarih yazıcılığının Müslümanların bölgeye intikalinden çok daha önce başladığını göstermektedir. Bununla birlikte ele geçen tüm yazılı kayıtlarda kralın dini faaliyetlerine ve tanrı ve tanrıçaların tasvirlerine çok fazla yer verilmiştir. Bu nedenle sıradan insanların faaliyetlerine çok az yer ayrılmıştır.¹²

1.2. İslâmî Dönem

1.2.1. Teşekkül Dönemi (VII.-X. yüzyıl)

Hindistan, İslâm tarih yazıcılığının teşekkül ettiği tarihlerde ekonomik, siyasî ve askerî ilişkilerin yanı sıra aslında İran ve Akdeniz dünyasıyla bütünleşen İskender'in hikâyesi üzerinden anlaşılmalıdır. Öyle ki Kur'ân'da dahi Ye'cüc ve Me'cüc, Ashâb-ı Kehf, Hızır Peygamber kıssalarının yanında Zülkarneyn'e yapılan atıfların varlığı,¹³ Kur'ân'a muhatap olan Arapların da bu hikâyelere aşina olduklarını veya ilk dönem râvi ve müfessirlerin bunları İskender hikâyeleri ile birleştirdiklerini göstermektedir. Bu hikâyelerin karakterleri ve yaşantıları ise doğal olarak İslâmî bir kimliğe işaret etmektedir.¹⁴ İslâmî Dönem'de İskender ve Hindistan arasındaki bu bağlantı, Pehleviceden Arapçaya çevirisi İbn Mukaffâ tarafından yapılan Hint öğüt ve hikmet hikâyesi *Kelile ve Dimne* adlı eser ile kurulmuştur.

Müslümanlar, bölgede ilk Müslüman sultanlar ortaya çıkana kadar Hint Alt Kıtası hakkında Arapça olarak hacimli bir literatür ortaya çıkarmayı başarmışlardır. Müslüman seyyah, tüccar ve coğrafyacılar VIII. ve IX. yüzyıllarda bölgedeki gözlemlerini kaydetmiş ve halkın köylerde ve şehirlerdeki yaşamı, örf, adet ve dinî uygulamaları ve çeşitli bölgelerin iklimsel hususiyetleri hakkındaki gözlemlerini Arapça kaleme almışlardır. Bir grup ise râvilerin aktardığı haberleri ve bilgileri tespit edip bunları kendi kitaplarına almakla meşgul olmuştur. Bu yolda başı çeken ilk kişiler arasında *el-Hulefâ, es-Sîre ve'l-Mübtedâ ve'l-Megâzî* kitaplarının müellifi İbn İshâk (öl. 151/768); *Kitâbu'l-Buldânu'l-Kebîr, Kitâbu'l-Buldânu's-Sağîr, el-Ekâlîm, et-Târîh ve'l-Ahbâru'l-Hulefâ* gibi birçok kitabın yazarı Hişâm-ı Kelbî; *Seğeru'l-Hind ve Ummâlu'l-Hind* kitaplarının sahibi Ebu'l-Hasen Medâinî; *el-Mesâlik ve'l-Memâlik* adlı eserin sahibi Ebu Abdillah Ceyhânî zikredilebilir.¹⁵ Diğer taraftan Belâzürî'nin *Fütûhu'l-Buldân*, Süleyman Tâcir'in *Silsiletü't-Tevârîh*; anonim *Ahbâru's-Sînd ve'l-Hind*; Ya'kûbî'nin *Târîh-i Ya'kûbî*; İbn Fakîh Hemedânî'nin *el-Buldân*; İbn Rüste'nin *el-A'lâku'n-Nefise*; Bozorg b. Şehriyâr'ın *Acâibu'l-Hind*; Mes'ûdî'nin *Mürücü'z-Zeheb*; *Mesâlik ve'l-Memâlik* ve *Ahsenü't-Tekâsîm* kitapları; İbn Nedîm'in meşhur eseri *el-Fihrist*; Kâdı Saîd Endelûsî'nin *Tabakâtü'l-Ümem* ve Şerîf İdrîsî'nin *Nüzhetü'l-Müstâk fi İhtirâki'l-Âfâk* adlı eserleri sayılabilir. Mezîkür eserler bölgede İslâmî yönetimler kurulmadan önce VII.-XI. yüzyıllarda Hint Alt Kıtası hakkında Arapça telif edilmiş en önemli tarih ve coğrafya eserleridir.¹⁶

Hint Alt Kıtası'nda tarih yazıcılığının Teşekkül Dönemi'ne dair meydana koyduğu eser ve makalelerle müstağni kalınamayacak birisi olan Zohair Siyamian Gorjy, bu dönemin İslâmî kaynaklarının dikkatli bir şekilde tetkik edildiğinde Hint Alt Kıtası'nın "acıların, hazinelerin, hikmet ve felsefenin ülkesi" olarak bir dönüşüm geçirdiğine dikkat çekmektedir. Ona göre Râşid Halifeler dönemindeki fetihlerde meydana gelen gelişmeler bağlamında Sind'in "acıların ülkesi" şeklinde betimlenmesi, Müslümanların bilinç düzeylerinde bu bölgeye dair ilk algıyı göstermektedir. Bahsedilen algı Mervânîler döneminde (684-750) "hazinelerin ülkesi" söylemine dönüşmüştür. Nihayette öyle bir noktaya gelinmiştir ki, Abbâsî Sâmerâ

¹² A. S. Bazmee Ansari, "Badâ'ünî, 'abd-Al-Qâder", *Encyclopaedia Iranica (EIr)* (London and New York: Routledge&Kegan Paul, 1989), 3/364-365.

¹³ el-Kehf, 18/83-101.

¹⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (Kâhire: Dâru'l-Meârif bi-Mısır, 1960), 1/220, 337-339; Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd Dîneverî, *Ahbâru't-Tivâl*, çev. Zekeriya Akman vd., (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 53.

¹⁵ Muhammed b. İshâk İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. Doktor Eyman Fuad Seyyid (Londra: Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmî, 2009), 153.

¹⁶ Zohair Siyamian Gorjy, "Hicri 3. yy. Erken Dönem Arap-İslam Tarihçiliğinde Hindistan", *Hint Alt Kıtası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*, ed. Şefaattin Deniz vd., (İstanbul: Fikir Kitap, 2024), 48-50.

Hilafeti dönemi seçkinlerinin nezdinde mezkûr algı “hikmet ve felsefe yurdu” imajına sahip olmuştur. Hint Alt Kitası hakkında geçen tasvirler, Abbâsî Sâmerrâ Hilafeti dönemi seçkinlerinden Dîneverî'nin *Ahbâru't-Tivâl*, Ya'kûbî'nin *Târîhu'l-Ya'kûbî* ve Belâzürî'nin *Fütûhu'l-Buldân* gibi IX. yüzyıl tarih kaynaklarındaki rivayetlerde yer almaktadır. Rivayetlerde geçen mezkûr ifadeler, Müslüman fatihlerden başlayıp Abdülmelik b. Mervân'a kadar süren dönem anlatırken kullanılmaktadır. Yine Belâzürî'nin *Fütûhu'l-Buldân* benzeri dönemin *Seğher-i Sind* ve *Gazâ-yı Sind* gibi eserlerinde de bahsettiğimiz tasvirlerin akislerine işaretler vardır. Açıkça görünen o ki söz konusu edilen tasvirler, IX. asır Müslümanlarının Hint Alt Kitası topraklarının konumu ve coğrafi sınırları hakkındaki algılarını ve bu algının İslâm öncesi ve sonrası dönemdeki tarihî dönüşümlerini, kültürel özelliklerini, dinî ve siyasi şartlarını muhataplarına sunmaktadır.¹⁷

1.2.2. Gelişim Dönemi (XI.-XVIII. yüzyıl)

Gazneliler dönemi Hint Alt Kitası'ndaki en önemli ürün Ebû Reyhân Bîrûnî'nin yazdığı *Tahkîku mâ li'l-Hind* adlı eserdir. Bu eser Hint kültür, bilim ve dinler tarihinin müstesna eserlerinden birisidir. Gazneliler dönemine tekabül eden diğer bir eser Kalhana'nın MS 1148-49'da yazdığı ve tarih çalışmasının başlangıcında tüm Hindistan bağlamında yazılmış tek tarihî edebiyat eseri olan *Rajatarangini*'dir.¹⁸ *Rajatarangini* şairi, Keşmir hükümdarlarının tarihini yazarken günümüz tarihyazımı ilke ve temellerine yakın bilimsel bir yöneme ve mitolojik olmayan bir bakış açısına sahiptir. Çünkü müellif, tarih yazıcılığının geçmişin gerçek ve doğru bir şekilde yeniden oluşturulması olduğunu iyi bilmektedir. Öyle görünüyor ki Kalhana, bu eserin yazımında önemli ölçüde İslâm tarihçiliğinden ve Hint Alt Kitası'na giden Müslümanlardan etkilenmiştir.¹⁹

Hint Alt Kitası'ndaki Müslüman tarih yazıcılığının başlangıcını, bölgede Türk hâkimiyetinin başladığı XIII. yüzyıla kadar götürmek mümkündür. Hatta ilk tarih kaynağı Sind havzasında yazılan *Fütûhu'l-Hind* ve *Sind*'dir, ancak tarih yazıcılığı geleneğinin gerçek manada Delhi Sultanlığı döneminde başladığı kabul edilmiştir. Delhi Sultanlığı döneminde Hindistan'ın vilayetlerinde tarih eserlerinin yazılmadığını söyleyebiliriz. Tarih yazıcılığı sadece Delhi merkezli gerçekleştirilmiştir. Arkeolojik bilgiler dışında XIII. ve XVI. yüzyıl arasında bölge yöneticileri kendi çabalarıyla tarih yazmaya çaba sarf etmemişlerdir. Delhi Sultanlığı tarihini aydınlatan eserler şu başlıklar altında telakki edilmelidir: Tarih kronikleri, tabakât kitapları, münşeât mecmuaları, tezkireler, seyahatnâmeler, nümizmatik kaynaklar ve epigrafik kaynaklar. Delhi Sultanlığı Devri siyasetnâmeleri arasında Fahr-i Müdebbir'in *Âdâbü'l-harb ve's-şecâ'a* ve Berenî'nin *Fetâvâ-i Cihândârî*; tarih kaynakları arasında ise Hasan Nizâmî'nin *Tâcü'l-me'âsir*, Seyfî Herevî'nin *Pîrâste-i târîhnâme-i Herât*, el-Avfî'nin *Cevâmi'u'l-hikâyat* ve levâmi'u'r-rivâyât, Minhâceddin b. Sirâceddin Cûzcânî'nin *Tabakât-i Nâsirî*, Fahr-i Müdebbir'in *Şecere-i ensâb-ı Mubârek Şâh*, Tâcuddîn Debîr'in *Besâtînu'l-uns*, Alâüddîn Atâ Melik b. Bahâiddîn Muhammed el-Cüveynî'nin *Târîh-i Cihângüşâ*, Şihâbeddin Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Muhammed Nesevî'nin *Sîretü's-Sultan Celâleddîn Mengübertî*, İbn Fazlullah Yahyâ el-Ömerî'nin *Mesâlikü'l-epsâr fi-memâlikü'l-emsâr*, Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg es-Safedî'nin *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin *Külliyât*, Emîr Necmüddîn Hasen b. Alâ es-Siczî'nin *Külliyât*, Şair Çaçlı Bedrüddîn'in *Dîvân-i Bedr-i Çaçî* veya *Kasâid*, Sultan Fîrûz Şah Tuğluk'un *Fütühât-i Fîrûz Şâhî*, Abdülmelik İsamî'nin *Fütûhu's-selâtîn*, Ziyâüddîn el-Berenî'nin *Târîh-i Fîrûz Şâhî*, Sems-i Sirâc Afif'in *Târîh-i Fîrûz Şâhî*, Yahyâ b. Ahmed b.

¹⁷ Gorjy, “Hicri 3. yy. Erken Dönem Arap-İslam Tarihçiliğinde Hindistan”, 44.

¹⁸ Muhammad Samsuzzaman Racib, “Antik Çağdan Günümüze Müslüman Bengal'ın Tarihyazımı ve Esasları”, *Hint Alt Kitası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*, ed. Şefaattin Deniz vd., (İstanbul: Fikir Kitap, 2024), 452.

¹⁹ Mohammad Mehdi Tavassoli, “Keşmir'de Farsça Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı”, *Hint Alt Kitası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*, ed. Şefaattin Deniz vd., (İstanbul: Fikir Kitap, 2024), 434-436. Erkan Gökse, “Gazneliler Tarihinin Kaynakları”, *Hindistan'da Türk-İslam Devletlerinin Tarihi Kaynakları*, ed. Cihan Oruç, (İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2022), 43-84.

Abdullah Sirhindî'nin *Târîh-i Mübârek Şâhî*, Abdulhamid Gaznevî'nin *Düstûru'l-elbâb fî ilmi'l-Hisâb* adlı eserleri sayılabilir.²⁰

Hindistan'da tarih yazıcılığının Bâbürlülerle zirveye ulaştığı görülmüştür. Bu noktada çalışmalar daha çok Farsça ve yanı sıra Arapça yazılmıştır. Bu durum Farsçanın Hindistan coğrafyasında gelişmesini, yaygınlaşmasını ve günümüze kadar gelen Fars-Türk-Hint sentezli bir tarihçiliğin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bâbürlüler tarih yazma geleneğini devletin himayesinde zirveye taşımıştır. Özellikle Ekber Şah döneminden (1556-1605) itibaren resmî tarihçiler, dönemin tarihlerini yazarak günümüze kadar ulaştırmışlardır. Bu sayede Bâbürlüler Devri Hindistan'ında sadece tarihsel literatürde değil aynı zamanda tarihyazım geleneklerinde de kesin bir ilerleme kaydedilmiştir.²¹ Bâbür Şah döneminin (1526-1530) en önemli eseri bizzat kendisinin kaleme aldığı *Bâbürnâme*²² ile *Divân*, *Aruz Risâlesi* ve *Mübeyyen* adlı eserlerdir. Hümâyûn Şah dönemi (1508-1556) tarihçileri ve eserleri arasında Haydar Mirza Duğlat'ın *Târîh-i Reşîdî*; Hândmîr'in *Meâsirü'l-mülûk*, *Düstûrû'l-vüzerâ* ve *Nâme-i Nâmî*, *Habîbü's-siyer fî ahbâri efrâdi'l-beşer*; Cevher Âftâbeci'nin *Tezkiretü'l-vâkiat*, Bayezid Bayat'ın *Tezkire-i Hümâyûn* ve *Ekber* ve Gülbeden Begüm'ün *Hümâyûnnâme*'si yer almaktadır.

Ekber Şah döneminde tarih yazıcılığında birtakım yeni gelişmeler yaşanmış ve bu gelişmeler sayesinde tarihi metinler daha sistematik ve kolay anlaşılır bir seviyeye getirilmiştir. Söz konusu gelişmeler arasında Farsçanın farklı şekil ve üsluplarda kullanılması, Bâbürlülerin geniş Hint tarihi içindeki yerinin ortaya çıkarılması, sosyoekonomik, dinî, siyasî ve etnik konuları ya da kimlikleri gözetilmeksizin farklı insan gruplarından bilgi ve istatistiklerle açıklamalarda bulunma gibi bazı özellikler dikkate şâyândır. Bununla birlikte; Mâverâünnehir, Horasan ve Hint Alt Kıtası arasında jeopolitik bir kopuş meydana getiren Şeybânî-Bâbürlü rekabeti sebebiyle Hint Alt Kıtası'na gelen birçok Türkistanlı bilim insanının çalışmaları da karma tarihyazımını şekillendirmiştir.²³ Ayrıca Ekber Şah, hanedanın Moğol ve Timurlu soyunu anlatan *Cengiznâme* ve *Târîh-i Elfî* gibi tarih kitaplarının yazılmasını emretmiştir.²⁴ Ekber Şah'ın sarayında isimleri önemle zikredilen tarihçiler ve eserleri arasında; Ebu'l Fazl Âllâmî'nin *Ekbernâme*, *Âyîn-i Ekberî*, *Mektûbât-ı Âllâmî*, *Münâcât-ı Ebu'l Fazl*; Molla Abdülkâdir Bedâûnî'nin *Müntehâbü't-tevârîh*; Hacı Muhammed Ârif'in *Târîh-i Ekber*; Nizâmeddîn Ahmed Herevî'nin *Tabakât-i Ekberî*; Bayezid Bayat'ın *Tezkire-i Hümâyûn* ve *Ekber*; *Târîh-i Elfî*; Abbas Han Sevanî'nin *Târîh-i Şîr Şahî*; Ahmed Yâdigâr'ın *Târîh-i Selâtîni Afgana* yer almaktadır. Dönemin diğer tarihçileri ise Ebu'l Feyzi, Nakîb Han Mevlânâ, Dâneşver, Nizâmuddîn Bahş, Emir Fethullah Şîrâzî, Todar Mal, Hacı Mansur, Mansing'dir.²⁵

Cihângîr Şah (1605-1627) ve Şah Cihân (1628-1658) dönemi kaynakları arasında Şah Cihângîr'in bizzat kendisinin kaleme aldığı *Tüzük-i Cihângîrî*; Muhammed Şerif Mu'temid Han'ın *İkbâlnâme-i Cihângîrî*; Hoca Kamgar Hüseyin'in *Me'âsir-i Cihângîrî*; Abdussettar'ın *Mecâlis-i Cihângîrî*; Havza Nîmetullah'ın *Târîh-i Han-ı Cihânî* ve *Mahzen-i Afgan*; Mirza Celâî

²⁰ Umut Kansoy, "Delhi Sultanlığı Devri (1206-1526) Kaynakları ve Tedkikler", *Hint Alt Kıtası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*, ed. Şefaattin Deniz vd., (İstanbul: Fikir Kitap, 2024), 69-120; Bilal Koç, "Delhi'de Kurulan Türk ve İslâm Devletlerinin Tarihi Kaynakları", *Hindistan'da Türk-İslam Devletlerinin Tarihi Kaynakları*, ed. Cihan Oruç, (İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2022), 115-168; Yasin Tekin, "Delhi Türk Sultanlığı'nın Hint Dillerindeki Tarihi Kaynakları", *Hindistan'da Türk-İslam Devletlerinin Tarihi Kaynakları*, ed. Cihan Oruç, (İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2022), 169-198.

²¹ Şahin, "Hindistan ve Bâbürlüler Döneminde", 224.

²² Zahîrüddîn Muhammed Bâbür, *Bâbürnâme (Bâbür'un Hatıratı)*, çev. Reşit Rahmeti Arat (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1970).

²³ Abdulkadir Macit, "Şeybânîler ve Bâbürlüler Rekabetinin (1500-1599) Meydana Getirdiği Jeo-Politik Parçalanma", *Kadim Akademi SBD* 8/1 (Temmuz 2024), 33-57; Abdullah al-Mamun, "Bâbürlü Altın Çağ'ının Tarihi, Tarihcileri ve Tarihyazımı: Cihângîr Şah (1605-1627) ve Şah Cihân Dönemi (1628-1658)", *Hint Alt Kıtası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*, ed. Şefaattin Deniz vd., (İstanbul: Fikir Kitap, 2024), 282.

²⁴ Lisa Balabanlılar, *The Emperor Jahangir: Power and Kingship in Mughal India* (London: I.B. Tauris, 2021), 4-6.

²⁵ Binod Bihari Satpathy, *Indian Historiography* (Bhubaneswar: Utkal University, 2018), 128-129.

Tabâtabâî'nin *Pâdişâhnâme*; Muhammed Emin b. Ebu'l Kâsım Kazvî'nin *Pâdişâhnâme* ve Abdülhamîd Lâhûrî'nin *Pâdişâhnâme* adlı eserleri bulunmaktadır. Evrengzîb döneminde (1658-1707) Mirza Muhammad Kâzım'ın *Âlemgîrnâme*, Bahtiyar Han'ın *Mir'âtü'l-Âlem*, Bhimsen Saxena'nın *Târîh-i Dilgûşâ* ve Şah Nevâz Han ve Abdulhay'ın *Me'âsiru'l-Umerâ* adlı eserler neşredilmiştir. I. Bahadur Şah'tan (1707-1712) II. Bahadur Şah'a kadar (1837-1858) olan dönemde ise Muhammed Ali b. Muhammed Sâdık Hüseyin Nisâbü'rî Burhânpurî'nin *Burhânu'l-futûh*, Rüstem Ali Şahâbâdî'nin *Târîh-i Hindî*, Gulam Basîr'in *Târîh-i memâlik-i Hind*, Ali İbrâhim Han Bahadur Azimâbâdî'nin *Târîh-i İbrâhim Han* ve Sarup Cand Hattri'nin *Sahîhu'l-ahbâr* adlı eserleri yer almaktadır.²⁶

Evrengzîb'in ölümünden sonra Bâbürlü iktidarının zayıflama dönemi başlamış ve Bâbürlü topraklarında bağımsız veya yarı bağımsız Müslüman sultanlıklar ve eyalet yöneticiliği olan sûbedârlıklar kurulmuştur. Bu sûbedârlar, kendilerini Bâbürlü padişahlarının naibi olarak görmüşler ve bu sebeple bu yönetimlere nevvâblık adı verilmiştir. Kuzey Hindistan'daki Oudh Nevvâblığı (1732-1820), Bengal Nevvâblığı (1717-1880) ve Bopal Nevvâblığı (1707-1952) bu yönetimler arasındadır. Bopal Nevvâblığı'nda İskender Begüm, *Seyahatnâme ve Âyîn-i Skenderî*; Şâh Cihân Begüm, *Târîh-i Riyâset-i Bopâl*; Sultân Cihân Begüm ise *Tâcü'l-İkbâl* ve *Tüzük-i Sultânî* adlı eserleri kaleme almışlardır.²⁷ Bengal Nevvâblığı'nda Gulam Hüseyin Selim, *Riyâzu's-Selâtin*; Ebû Ömer Minhâceddîn b. Sirâc, *Tâbâkât-ı Nâsirî*; Ziyaüddîn Bârânî, *Târîh-i Fîrûzşâhî*; Hoca Abdulmelik Isamî, *Futûhu's-Selâtin*; Şemsu's-Sirâc Affî, *Târîh-i Fîrûzşâhî*; Yahya b. Ahmed b. Abdullah Sarhind, *Târîh-i Mübârekşâhî*; Emir Hüsrev, *Kirân'us-Sâdayîn*; Muhammed Kâsım Hindûşâh Esterâbâdî, *Kitâb-ı Gülşen-i İbrâhîmî* ya da diğer adıyla *Târîh-i Firişte*; Mirza Nathan, *Baharistân-ı Gâibî*; Sâdık, *Subhe Sadık*; Pandit Azad el-Hüseynî, *Nevbâhar-ı Mürşid Kuli Han*; Yusuf Ali, *Ahvâl-i Muhabbet Jang*; Kerem Ali, *Muzaffernâme*; Münşi Selîmullah, *Tevârih-i Bangala* ve Seyyid Gulam Hüseyin Tabâtabâî, *Siyeru'l-Muteahhirîn* ve *Riyazu's-Selâtin* adlı eserleri yazmışlardır.²⁸ Afgan kökenli Gurlular yönetiminde Lûdîler (1451-1526), Sûrîler (1540-1564) ve Kararaniler (1564-1576) dönemlerinde kaleme alınan tarih kaynakları ise şunlardır: Abbâs Servânî'nin *Tuhfe-i Ekbersâhî*, Abdullah'ın *Târîh-i Dâvûdî*, Şeyh Rizkullah Moştâkî'nin *Vâkiat-ı Moştâkî*, Hâce Nimetullah Herevî'nin *Târîh-i Han-ı Cihânî* ve *Mahzen-i Afgânî*, Ahmed Yâdigâr'ın *Târîh-i Selâtin-i Afâgine*'sidir.²⁹

Güney Hindistan'ın ilk bağımsız Müslüman sultanlığı olan Behmenîlere (1347-1527) dair bilgiler çoğunlukla Âdilşâhîler (1489-1685), Kutubşâhîler (1512-1686), Âsafcâhîler Haydarâbâd Nizamlığı (1724-1947) ve ayrıca Bâbürlüler dönemi kroniklerinde aktarılmıştır. Behmenîlerin çöküşünün ardından halefleri, özellikle Âdilşâhîler ve Kutubşâhîler döneminde birçok kronik yazılmıştır. Bunlar arasında Âdilşâhîler döneminde Refiüddîn İbrâhim Şîrâzî'nin *Tezkiretü'l-mülûk*, Mîr Hâşim Bîg Füzûnî Esterâbâdî'nin *Fütûhât-ı Âdilşâhî*, Mîrzâ İbrahim Zübeyrî'nin *Târîh-i Bîcâpûr*; Kutubşâhîler döneminde *Târîh-i Sultan Muhammed Kutubşâh*, Mîrzâ Nizâmüddîn Ahmed b. Abdullah Sâidî-yi Şîrâzî'nin *Hadîkatü's-Selâtin*, Ülfetî Yezdî'nin *Revâiyih-i Gülşen-i Kutubşâhî*, Mîrzâ Nüreddîn Muhammed Nimet Han'ın *Vakâyi-i Nimethân-ı Âlî*'yi özellikle zikretmeliyiz. Âsafcâhîler döneminde ise Mansaram Hûşâbî'nin *Risâle-i Derbâr-ı Âsafîye*, Girdhârî Lal Ahkar'ın *Târîh-i Zafere*, Mîr Âlem Bahâdır'ın *Mesnevî-yi Mîr Âlem*, *Hadîkatü'l-âlem*, Tecellî Ali Şâh Haydarâbâdî'nin *Vakâyi-i Dekken*, Gulâm Hüseyin Cevher'in *Mâhnâme*, Han Zamân Han Dihlevî'nin *Gülzâr-ı Âsafîye*, Münşi Kâdir Han Bîderî'nin

²⁶ Minhazul Abedin, "Evrengzîb Dönemi (1658-1707) ve Ardılı Tarih Kaynakları ve Tarihyazıcılığı", *Hint Alt Kitası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*, ed. Şefaattin Deniz vd., (İstanbul: Fikir Kitap, 2024), 347-351.

²⁷ Said Şirazi, "Bopal Nevvâblığı'nda (Bhopal) (1707-1952) Tarihyazımı", *Hint Alt Kitası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*, ed. Şefaattin Deniz vd., (İstanbul: Fikir Kitap, 2024), 413-430.

²⁸ Racib, "Antik Çağdan Günümüze Müslüman Bengal'in Tarihyazımı ve Esasları", 451-480.

²⁹ Said Şirazi, "Hindistan'da Afgan Kökenli Gurlular Yönetiminde Lûdîler (1451-1526), Sûrîler (1540-1564) ve Kararaniler (1564-1576) Dönemi Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı", *Hint Alt Kitası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*, ed. Şefaattin Deniz vd., (İstanbul: Fikir Kitap, 2024), 377-388.

Târîh-i Kutubşâhî, Tüzük-i Kutubşâhî, Abdalâlîm Nasrullah Han Hîşekî Ahmedî Horcevî'nin *Târîh-i Dekken*'i yazıya geçirilmiştir.³⁰

Hint Alt Kitası'nın kuzeyinde bulunan ve kıtanın tarih yazıcılığına katkısı ve etkisi konusunda önemli bir yer teşkil eden Keşmir'e dikkatlerimizi çevirdiğimizde orada da zengin bir literatürün olduğunu görürüz. Keşmir'de Farsça tarih kaynakları arasında anonim *Bahâristân-ı Şâhî*; Hasan b. Ali Keşmîrî, *Târîh-i Keşmîr*; Reîsü'l-mülk Haydarmelik Çârvârîhâ-yi Keşmîrî, *Târîh-i Melik Haydar Çadûre*; Mollâ Tefvîk Keşmîrî, *Ahvâl-i Keşmîr*; Pandit Narâyan Kawl, *Müntehibü't-tevârîh*; Refüddîn Ahmed Gâfil-i Keşmîrî, *Nevâdiru'l-Ahbâr*; Râm Sihâm Kalanorî, *Esrâr-ı Samedî*; Hâce Muhammed Âzam Dîdemerî, *Târîh-i Keşmîr*; Muhammed Tefvîk, *Şâhnâme-i Keşmîr*; Muhammed Eslem, *Gevhernâme-i Âlem*; Mîr Sadullah Şâhâbâdî, *Bâğ-ı Süleymân*; Molla Muhammed Nizâmuddîn, *Vakâyî-i Nizâmîyye*; Abdülkâdir Han, *Haşmet-i Keşmîr*, *Târîh-i İmâdü'l-Mülk ve Târîh-i Câyis*; Molla Bahâeddin Hoşnevîs, *Lübbü't-tevârîh*; Molla Abdunnebî Hânyârî, *Veczü't-tevârîh*; Senâullah Harâbâtî, *Râj Nâme*; Mîrzâ Seyfüddîn Keşmîrî, *Hülâsatü't-tevârîh ve Mûcizü't-tevârîh*; Pîr Gulâm Hasan Khuyhâmî, *Esrârü'l-ahbâr*; Hâcî Muhammed Muhyiddin Miskin, *Târîh-i Kebîr-i Keşmîr* ve Emîruddîn Pekhalî Vâl Keşmîrî, *Tahkîkât-ı Emîrî* adlı eserler bulunmaktadır.³¹

1.2.3. Daralma, Dönüşüm ve Çeşitlenme Dönemi (XIX-XX. yüzyıllar)

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Hint Alt Kitası'nda mühim siyasî ve askerî gelişmeler yaşanırken henüz kapsamlı bir İngilizce kıta tarihi yazılmamıştır. Bu dönemde bölgesel tarihler kaleme alanlar veya Bâbürlü sultanlarının hayatlarını İngiliz kamuoyuna yansıtanlar sık sık bu ihtiyacı dile getirmişlerdir. Bu ihtiyaç ve Doğu Hindistan Şirketi'nin bölgedeki çıkarları ve faaliyetleri çerçevesinde başlayan ve daha sonra genişleme siyaseti neticesinde artan çalışmalar sömürge idaresinin hizmetine sunulmuştur. İngilizler kendilerinden önceki hanedanların tarihini ilk kez bir bütün olarak yazmaya Alexander Dow'un 1768'de yayımladığı *The History of Hindostan* adlı Hindistan tarihiyle başlamışlar ve Britanya Hindistanı'nın tarihini inşa etmeye girişmişlerdir. Dow'un Hint Alt Kitası'nın tarihiyle alakalı ortaya koyduğu anlatının en önemli unsuru Hinduların yerliler yani Hint coğrafyasının sahibi, Müslümanların ise bu toprakların “yabancı istilacılar”ı olmasıdır.³² Dow sonrasında William Jones *The History of British India* adlı kitabında bir “Altın Çağ” anlatısı geliştirmiştir. Anlatıda Müslüman istilacıların beş bin yıllık altın çağa darbe vurduklarını iddia etmiştir.³³ 1817'de James Mill'in yayımladığı *The History of British India* adlı eser “istilacı Müslüman” imajına katkı sağlamış ve Hindistan tarihini sırasıyla “Antik Hindu”, “Müslüman Ortaçağ” ve “Modern Britanya Dönemi” şeklinde dönemlendirmiştir. Mill, Hindistan'ı etkin bir sömürge olarak kullanmak isteyen İngiliz projesine hizmet eden bu yaklaşımıyla Hinduları ve Müslümanları geçmişte birbirlerinden ayırmış ve söz konusu iki grubun tarihte sürekli olarak birbirleriyle çatıştıklarını iddia etmiştir.³⁴ Hint Alt Kitası tarihyazımında son ve en büyük tahrifatı ise Henry Miers Elliot yapmıştır. *The History of India, as Told by its Own Historians: The Muhammadan Period* adlı eseriyle Elliot, takriben bin yıllık Müslüman hâkimiyetini “karanlık çağ” olarak nitelendirmiş, Müslüman hükümdarların “tapınak yıkıcı istilacılar” ve “zalim ve despot” yöneticiler olduğu fikrini güçlü bir şekilde vurgulamıştır. Bu

³⁰ Muhammed Abbasi, “Dekken'de Âdilşâhîler (1489-1685), Kutubşâhîler (1512-1686), Âsafçâhîler Haydarâbâd Nizamîliği (1724-1947) Dönemi Tarih Kaynakları ve Farsça Tarihyazımı”, *Hint Alt Kitası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*, ed. Şefaattin Deniz vd., (İstanbul: Fikir Kitap, 2024), 401-409; Cihan Oruç, “Behmenî Sultanlığı Bakıyesi Üzerine Kurulan Dekken Sultanlıkları Tarihi Kaynakları”, *Hindistan'da Türk-Islam Devletlerinin Tarihi Kaynakları*, ed. Cihan Oruç, (İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2022), 229-260.

³¹ Tavassoli, “Keşmir'de Farsça Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı”, 431-451.

³² Manan Ahmed Asif, *The Loos of Hindustan the Invention of India* (Cambridge and London: Harvard University Press, 2020), 192.

³³ Barbara D. Metcalf - Thomas R. Metcalf, *Modern Hindistan'ın Kısa Tarihi*, çev. Zeynep Hale Akman (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2018), 78.

³⁴ Audrey Truschke, “Decolonizing”, *Indians Through Hindutva Ideological Control* (Erişim 8 Temmuz 2024).

sayede Elliot, Mill'in ortaya koyduğu dönemlendirme anlayışını devam ettirmiş ve Müslüman hâkimiyetini Hindu ve Müslümanların çatıştığı bir süreç olarak değerlendirmiştir.³⁵

Yukarıda dile getirildiği üzere İngilizlerin politik sömürgeciliği, Doğu Hindistan Şirketi'nin imparatorluk inşasıyla da bağlantılı olarak yeni ve manipülatif bir tarihyazımı sürecini başlatmıştır. Eğer muhakkak söylemek gerekirse bu süreç, yalnızca fethedilenlerin tarihinin fethedenler tarafından yazıldığı şeklinde olmamıştır. Aynı zamanda fethedilenin kendi tarih geleneğinin önce fetheden tarafından baskılandığı, sonra da yalnızca muzafferin sürdürebileceği bir okumaya dönüştürülerek kendine mal edilmesi şeklinde husule gelmiştir. Diğer bir ifadeyle bu süreç yerli hafızayı silmekten çok, bunu Avrupa çerçevesine oturtmaya ve dolayısıyla da Hristiyan tarihi içine "sürüklemeye" çalışmak şeklinde gerçekleşmiştir. Bahusus sürecin ana temasının, Hint Alt Kitası'nı Britanya İmparatorluğu'na dahil etmenin uygunluğu ve faydalarını teşvik olduğunu belirtmemiz izahtan varestedir. O yüzden bahsi geçen isimlerin yayımladıkları tarihlerin tesiri kendi dönemleriyle sınırlı kalmamıştır. 1947'de Hindistan ve Pakistan ulus devletlerinin ortaya çıkışı öncesinde başlayan ve bölünmeden günümüze kadar devam eden tartışmalarda sömürge tarihçilerinin izleri net bir şekilde hissedilmiştir. Günümüzde hâlâ sömürge dönemine ait telif eserler ve tercümelemler kullanılmakta ve Mill'in dönemlendirme anlayışı varlığını korumaktadır. Bilhassa Bağımsız Hindistan'da Müslüman karşıtı Hindu aşırı sağ siyasetin temel enstrümanlarından biri haline gelen bu tarihyazımı, Bâbürlüleri ve Müslüman sultanları istilacılar olarak sunmaya devam etmektedir.³⁶ Dahası günümüzde Pakistan ve Bangladeş de devlet yönetimini geniş ölçüde İngiliz sistemine dayalı olarak geliştirmiştir. Tüm bu menfi unsurlara rağmen sömürge tarihçilerinin ortaya attıkları iddiaların ve yaklaşımların doğru olmadığını ifade eden tarihçilerin çalışmaları da günden güne artmaktadır.³⁷

2. Hint Alt Kitası'nda Tarih Yazıcılığında Lisanlar

Hint Alt Kitası'nda günümüze gelinceye kadar Sanskritçe, Hintçe, Arapça, Farsça, Urduca ve yakın dönemde özellikle Doğu Hindistan Şirketi'nin etkisiyle İngilizce lisanları kullanılmıştır. Bu lisanlardan İslâm öncesi dönemde Sanskritçe; İslâmî dönemde Arapça, Farsça, Çağatayca, Urduca; İngiliz sömürgesi altında İngilizce ve Hint ulus devleti döneminde Hintçe'nin baskın olduğunu belirtebiliriz. Malum olduğu üzere Sanskritçe, Hint Avrupa dilleri ailesindeki en eski dillerdendir. Kalhana'nın *Rajatarangini* adlı eserini, Sanskritçe bilimsel tarihyazımının başlatıcısı olarak kabul etmek gerekir. Bu eser Ekber Şah döneminde Mollaşâh Muhammed Şâhâbâdî tarafından yapılan Farsça tercüme ile özetlenmiştir. Diğer taraftan Ebu'l Fazl da *Ekbernâme*'yi yazarken erişebileceği Sanskritçe metinleri ve bilgi sistemini kullanmıştır.³⁸

Süleyman et-Tâcir, 851'de Hint adaları ve şehirlerinde yaptığı yolculukların neticesinde Hint Müslümanları içinde Arapça bilen hiç kimseye rastlamadığını belirtmiştir.³⁹ İbn Battûta, uzun yıllar kadılık görevini yürüttüğü Delhi Sultanlığı döneminde ana dili olan Arapça ve bu topraklarda öğrendiği Türkçe ve Farsçayı birlikte kullanarak hem görevini yürütmüş hem de gündelik sorunlarını çözmüştür. Başlangıçtan Şah Velîyullah Dihlevî'nin yaşadığı 18. yüzyılın ilk yarısına kadar yapılan çalışmalar çoğunlukla Arapça ya da Farsça kaleme alınmıştır. Daha sonra bölgedeki Müslüman devletlerin zayıflaması sonucunda Fars

³⁵ Mahmut Cihat İzgi, "Britanya Hindistanı'nı Yaratmak: İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin Hizmetkarları ve Hint Alt Kitası'nda Tarihyazımı", *Hint Alt Kitası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*, ed. Şefaattin Deniz vd., (İstanbul: Fikir Kitap, 2024), 483-501.

³⁶ Abdullah al-Mamun, *19. Yüzyılda İngiltere'nin Hint-Bengal Medrese Sistemine Etkisi: Lord Macaulay Eğitim Politikası* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 39-40.

³⁷ Michael H. Fisher, *Bâbürlüler: Hindistan'da Bir Türk İmparatorluğu*, çev. M. Fatih Çalışır (İstanbul: Kronik Yayınları, 2020), 10-14; Audrey Truschke, *Aurangzeb: The Life and Legacy of India's Most Controversial King* (Stanford: Stanford University Press, 2017), 96.

³⁸ Satpathy, *Indian Historiography*, 127.

³⁹ Süleyman et-Tâcir, *Doğu'nun Kalbine Seyahat*, çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2018), 35.

dilinin gittikçe önemini yitirmesiyle bölgedeki Müslüman halk arasında Urdu dilinin kullanımı yaygınlaşmıştır. Şah Veliyyullah Dihlevî'nin oğulları sayesinde Urduca Kur'an çalışmaları kaleme alınmaya başlanmıştır.⁴⁰

Tarihçiliğinin yanı sıra Çağatay Türkçesinin en büyük şairlerinden biri olan Bâbü Şah, hayatını *Bâbü Şah* adlı eserinde adeta nakşetmiştir. Bâbü Şah dönemi ve sonrasında Türk dili, Türk kültürünün yayılması ve Türk nüfusun artması konularında halka baskı yapılmadığı ve bu konuda bir siyasetin de güdülmediği görülmektedir. Bâbü Şah'tan itibaren Çağataycanın bir edebiyat ve ilim dili olmasına yönelik çaba gösterilmiştir. Hatta Seydi Ali Reis'in Hindistan'da kaldığı dönemde Çağatay Türkçesini öğrenmesi ve bu dilde şiirler yazarak padişaha sunması mezkûr lisana olan ilginin bir tezahürüdür.⁴¹

Hindistan'da kültürel etkileşimin asıl etkisi İslâmiyet'in de varlık göstermesi sonucu özellikle Fars kültür ve dilinin bölgeye hâkim olmasıyla kendini göstermiştir. Kendi aralarında Türkçe konuşan Türkler resmî dil olarak ve tarihî kaynakların yazımında daha çok Farsçaya yer vermiştir. Bu sayede Türkler, Farsçanın, Türklerin fetihleriyle Sind, Hint ve yakın bölgelere yayılarak bu toprakların bilinen kültür mirasının dili olmasının yolunu açmışlardır. Hint Alt Kıtası'na gelen Türklerin tarihi üzerine Farsça ilk yazılar XIII. yüzyıla kadar izlenebilmektedir. Farsça, Delhi Sultanlığı döneminde hâkim dil olarak birçok alanda kendini göstermiştir. Bâbü Şah'ın de resmî dili Farsça olmuş, ancak bunun yanı sıra Arapça ve Türkçeden büyük ölçüde etkilenen Hintçe ve Urduca da yaygın olarak kullanılmıştır. Tarih yazıcılığında söz konusu dillerin etkisi hissedilirken, Farsçanın dönemin önde gelen eserlerinde baskın olduğu görülmektedir. O kadar ki Ekber Şah'ın huzurunda yapılan tartışmalarda kendilerini daha iyi anlatarak savunabilmek için Cizvit papazlarının dahi hükümdardan Farsça hocası talep ettikleri vâkidir. Bu vaka Farsça'nın bölgedeki ilim dili olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Dahası Farsça bilmeyen Hintliler de kısa sürede bu dili öğrenmişlerdir.⁴² Temsil gücü yüksek bir örnek olarak Şirvanlı Ahmed Hamdî'nin Hint Alt Kıtası'nda gezdiği tüm şehirlerde Farsça iletişim kurarak rahatlıkla insanlarla anlaşabilmesi, hatta tanıştığı birçok İngiliz memurla bu dilde konuşabilmesi Farsça'nın yaygınlığının bir diğer göstergesidir.⁴³ Yine Ekber Şah, kalıcı edebî-tarihî eserlerin yazılması ve klasik Hint metinlerinin Farsçaya tercüme edilmesi için müellif ve mütercimleri teşvik ederek Farsçaya çok büyük hizmet etmiştir. Farsçanın yaygın kullanılmasının nedenleri arasında Timurlular (1370-1507), Şeybânîler (1500-1599) ve Safevîler (1501-1736) arasındaki iktidar mücadeleleri sonucunda Herat'taki ilim adamlarının Hindistan'a göç etmelerinin de etkili olduğunu belirtmek gerekmektedir.⁴⁴ Safevî hakimiyetinin son dönemlerine kadar devam eden göç sebebiyle Bâbü Şah'a sığınan 745 kadar şairden 259'unun sadece Ekber Şah döneminde gelmiş olduğunu ehemmiyetine binaen belirtmemiz uygun olacaktır.⁴⁵

1837'de Hindistan'da İngiliz yönetimi altındaki bölgelerde İngilizcenin resmî dil olmasıyla Farsçanın yerine Urduca desteklenmiş, dolayısıyla Hint toplumunda Farsçanın kullanımı düşüşe geçmiştir.⁴⁶ 1857 Ayaklanması'nın⁴⁷ bastırılmasından sonra İngilizceyi

⁴⁰ Nur Uddin, "Hint Alt Kıtası'nda Kur'an Çalışmaları ve İngiliz Sömürgeciliği: Tarih Yazımsal Bir İnceleme", *Hint Alt Kıtası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*, ed. Şefaattin Deniz vd., (İstanbul: Fikir Kitap, 2024), 577-578.

⁴¹ Seydi Ali Reis, *Mir'atü'l-Memâlik*, haz. Ömer Tellioglu (İstanbul: Kitabevi, 2021), 53-56.

⁴² Muzaffar Alam, *Hindistan'da İslam: Siyasi Dil ve Siyaset Kültürünün İnşası*, çev. İhsan Durdu (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2022), 164-172.

⁴³ Şirvanlı Ahmed Hamdi, *Seyahatnâme Hindistan, Svat ve Afganistan*, haz. Fatma Rezan Hürmen (İstanbul: Arma Yayınları, 1995), 126.

⁴⁴ Abdulkadir Macit, "Şeybânîler ve Safevîlerin Kuruluş Dönemi (1500-1524) Rekabetlerinin Meydana Getirdiği Jeo-Politik Parçalanma", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (Eylül 2024), 666-688.

⁴⁵ H. Hilal Şahin, "Ekber Şah Dönemi'nde (1542-1605) Tarih Kaynakları ve Tarihyazıcılığı", *Hint Alt Kıtası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*, ed. Şefaattin Deniz vd., (İstanbul: Fikir Kitap, 2024), 251.

⁴⁶ C. A. Story, "The beginnings of Persian printing in India", *Oriental Studies in honour of Cursetji Erachji Pavry*, ed. Jal Dastur Cursetji Pavry (London: Oxford University Press, 1933), 457-458.

resmî dil yapma konusunda İngilizler hızlı politikalar geliştirmişlerdir. Bununla bağlantılı olarak sömürge eğitim sistemi oluşturmuşlardır. Bu sistem Müslümanların yüzyıllar içinde geliştirdikleri müfredatı değiştirmiş; onun yerine, sadece sömürgecilerin çıkarlarını koruyacak Batılı tarzda laik bir müfredat uygulamaya konulmuştur. Bu durum resmî dilin Farsçadan İngilizceye çevrilmesi ile daha büyük bir olumsuz etki meydana getirmiştir.⁴⁸ Dahası Hindistan'da İngiliz sömürgeciyle aynı zamana denk gelen Haydarâbâd Nizamlığı döneminde Farsça ve Urduca kitapların yanı sıra İngilizce tarihyazımı da geniş bir şekilde revaç bulmuştur.⁴⁹ Sonuç itibarıyla Farsça, Urduca, Arapça ve Hindistan'daki diğer Brahmi alfabesi gibi farklı dillerdeki eserlerin basımı düşüşe geçmiştir.

3. Hint Alt Kitası'nda Tarih Yazıcılığında Türler

Müslümanlar tarih yazıcılığının teşekkülünü gerçekleştirdikleri Hicaz, Bilâdüşşâm, Irak ve Horasan bölgelerinden sonra söz konusu tecrübelerini Hint Alt Kitası'na da taşımışlardır. Bu konuda Hint Alt Kitası'nda özellikle Bâbürlülere döneminde otobiyografi, şiir koleksiyonları, etik incelemeler, mektuplar, teknik nesir, tavsiye literatürü (nasihatnâmeler), biyografik sözlükler ve tabii ki siyasî tarihler, dinle ilgili temalar üzerine zengin bir literatüre dayalı külliyatla tarih yazıcılığının canlandığını söylemek mümkündür.⁵⁰ Burada İslâm tarih yazıcılığının X. asırda teşekkül eden siyer, megâzî, genel ve özel tarihler, şehir ve bölge tarihleri şeklinde gelişen dört ana türünün, kıtada geliştirilerek sürdürüldüğü izah edilecektir.⁵¹

Genel tarihler kapsamında Hândmîr'in *Hulâsatü'l-ahbâr fi beyâni ahvâli'l-ahyâr* isimli eseri genel bir dünya tarihi mesabesinde. Ebû Ömer Minhâceddin b. Sirâc'ın *Tâbâkât-ı Nâsirî* adlı eseri de esasen Müslüman dünyanın genel bir tarihi hüviyetindedir.

Özel tarihler kapsamında tabakât, terâcim, biyografi, hatırat, otobiyografi, seyahatnâmeler, münşeât mecmuaları, manzum eserler ile hanedan ve sultanlara dair kaleme alınmış eserler zikredilebilir. Bu kapsamda hanedan tarihi yazımı Hint Alt Kitası'nın en fazla sayıda eser üretilmiş türlerinden birisidir. Ekber Şah'tan itibaren tarihçilerin öncelikli olarak ele aldıkları mesele Müslüman Hindistan tarihinin incelenmesi olmuştur. Bir hanedanın tarihi, hanedanın hatırası olarak hizmet ettiğinden Ekber Şah, Hz. Peygamber'in vefatından İslâm'ın ilk bin yılının (*Târih-i Elfi*) tamamlanmasına kadar Müslüman hükümdarların yazılı bir tarihinin olmasını önermiş ve bu eser meydana gelmiştir. Bu hususta Keşmir özelinde de iki eseri belirtmeliyiz. Bu eserlerden ilki Refiuddin Ahmed Gâfil-i Keşmirî'nin *Nevâdiru'l-Ahbâr*'ı, ikincisi ise Keşmir tarihçisi ve destan şairi Kalhana'nın *Rajatarangini* adlı eseridir.

Özel tarihlerin diğer bir türü, sultanların saltanatını ele alan eserlerdir. Bu kapsamda genellikle hükümdarlar veya sarayda görevli tarihçiler önemli eserler yazmışlardır. Bu eserler, adlarından da anlaşılacağı gibi hükümdarlara adanmıştır ve çoğunlukla onlarla ilgili olayları ele almaktadır. Bu tür içerisinde Delhi Sultanlığı döneminde Sultan Fîrûz Şâh'ın

⁴⁷ Hint Alt Kitası'nda Doğu Hindistan Şirketi'nin despot bir yapıya bürünmesi dolayısıyla meydana gelen en ciddi ayaklanmadır. Bu hâdise İngilizler tarafından ayaklanma, isyan, başkaldırı gibi kelimelerle ifade edilirken Müslümanlar ve Hindular 1857 hadisesini daha çok "Bağımsızlık Savaşı" olarak görme eğilimindedirler. Sipahi Ayaklanması olarak adlandırılan bu ayaklanma 10 Mayıs 1857 tarihinde Bengal ordusundaki sipahilerin isyan etmesiyle başlamış ve toplumun farklı kesimlerinin katılımıyla kısa sürede başta Delhi olmak üzere farklı bölgelere yayılmıştır. On binden fazla İngiliz askerinin ve milyonlarca Hintlinin yaşamını yitirdiği ayaklanma Bâbürlü İmparatorluğu'nun son bulması, 1947'ye dek sürecek Sömürge Hindistanı döneminin başlaması, Doğu Hindistan Şirketi'nin yetkilerinin ortadan kaldırılarak doğrudan Londra'ya bağlanması, Müslümanların ayaklanmanın tek sorumlusu olarak görülerek her alanda hak kaybına uğraması gibi çok önemli sonuçlar doğurmuştur (Deniz Çıkkı, *1857 Hint Ayaklanmasında Ulemânın Rolü* (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 68-91).

⁴⁸ al-Mamun, "19. Yüzyılda İngiltere'nin Hint-Bengal Medrese Sistemine Etkisi", 54-56, 65-72, 65-69.

⁴⁹ Ali Rızâ Nakavî, *Tezkire-nivîsî-yi Fârsî Der Hindistân ve Pâkistân* (Tahran: İntişârât-ı İlmî, 1343), 580.

⁵⁰ Satpathy, *Indian Historiography*, 127; Fisher, *Bâbürlülere: Hindistan'da Bir Türk İmparatorluğu*, 10-14.

⁵¹ Abdulkadir Macit, "Müslümanlarda Tarih Yazıcılığının Teşekkül Dönemi (M. 7.-10. Yüzyıllar)", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 11/1 (Haziran 2024), 107-114.

saltanatını içeren Ziyâüddîn Bârânî ve Şems-i Sirâc Afîf'in aynı adı taşıyan *Târîh-i Fîrûz Şâhî* eserlerini, Sultan Fîrûz Şâh Tuğluk'un *Fütuhât-ı Fîrûz Şâhî*'sini ve anonim *Sîret-i Fîrûz Şâhî* adlı eseri sayabiliriz. Bu tür, Bâbürlüler döneminde *Ekbernâme*, *Cihângîrnâme*, *Hümâyûnnâme*, *Şâhcihânnâme* ve *Âlemgîrnâme* isimleri ile dikkat çekmiştir. Bunlar arasında ilkin *Hümâyûnnâme*'ye örnek olarak Mirza Haydar'ın *Târîh-i Reşîdî*⁵² ve İbrâhim b. Cerîrî'nin *Târîh-i Hümâyûn*, Gülbenden Begüm'ün *Hümâyûnnâme*,⁵³ Bayezid Bayat'ın *Tezkire-i Hümâyûn ve Ekber*, Mihter Cevher'in *Tezkiretü'l Vâkıyât-ı Hümâyûn* ve Hândmîr'in *Kânûn-i Hümâyûnî* serlevhalı eserlerini belirtebiliriz. Ebu'l Fazl'ın *Ekbernâme*, Muhammed Tahir'in *Şah Cihânnâme*, Muhammed Kâzım b. Muhammed Âmin'in *Âlemgîrnâme* ve Âkil Râzî Han'ın *Vâkıat-ı Âlemgîrî* adlı eserleri de *Ekbernâme* türünün temsil gücü yüksek örnekleri olarak zikredilebilir.⁵⁴ *Âlemgîrnâme*'ye örnek olarak Evrengzîb'in ölümünden sonraki birkaç yıl içinde Sâki Müstaîd Han *Meâsir-i Âlemgîrî*'yi kaleme almıştır. *Âlemgîrnâme* örneğinde basılmamış Farsça eserler de vardır. Bunlar arasında Hâtim Han'ın *Âlemgîrnâme*, Muhammed Mâsum'un *Târîh-i Şah Şûcâ* ve Ebu'l Fazl Ma'mûrî'nin *Târîh-i Evrengzîb* eserleri yer almaktadır.⁵⁵

İslâm bilim geleneğinde milletlerin neseplerinin ve tabakâtının tasnifinde Hint Alt Kitası'nın yerini tanımlamak, onun üzerine yapılan literatür üretimini ortaya koymak, tanıtmak ve İslâm kültüründe bu türden bir bilimi destekleyenlerin ilgisini çekmek, ancak Hint Alt Kitası'nı ilme konu bir mesele haline getirmekle mümkün olmuştur. Bu maksatla *Ahbâr-u't-tivâl*, Hintlilerin erken dönem neseplilerindeki yerlerini gösteren ilk eserlerinden olmuştur.⁵⁶ Taberî de meseleyi tartışmıştır.⁵⁷ Bâbürlü tarihçileri tarih disiplininin bu türünden hareketle, hem Hint Alt Kitası'nda Müslümanların hâkimiyet tarihini hem de havzanın bilginlerinin başarılarını kaydetmişlerdir. Bu bağlamda örneğin Nizâmuddîn Ahmed Herevî, İslâmî dönem Hint Alt Kitası tarihini bütünüyle ihtiva eden bir eserin bulunmadığını dikkate alarak *Tabakât-ı Ekberî* adıyla anılan eserini; 1626'da Lahor'a gelen Mutribî ise 292 şairin hayatı ve eserlerine dair hazırladığı *Nusha-yi Zebâ-yi Cihângîr* adlı tezkiresini kaleme almıştır.⁵⁸

Biyografik literatür kapsamında yazılan eserlere hükümdarların otobiyografileri, özel biyografiler, soyluların anıları ve biyografik sözlükler dahil edilebilir. Bâbür tarihçiliğinde otobiyografiler, anılar ve tarihçilerin kişisel gözlemleri tarihyazımında ilk başvuran eser türleri arasında yer almaktadır. Hatta bazı hükümdarlar otobiyografilerini bizzat kendileri kaleme almışlardır. Bâbürlü hükümdarlarının bizzat kaleme aldıkları otobiyografik anlatılar arasında Bâbür Şah döneminde Bâbür'ün *Bâbürnâme*, Bâbür Şah'ın kızı Gülbenden Begüm'ün *Hümâyûnnâme*, Bâbür'ün yeğeni Muhammed Haydar Mirza Duğlat'ın hatıralara dayanan kısımları ile *Târîh-i Reşîdî*'si yer almaktadır. Cihângîr Şah döneminde bizzat kendisinin kaleme aldığı *Tüzük-i Cihângîrî* bulunmaktadır. Ekber Şah döneminde ise onun isteği üzerine Bayezid Biyat ve Cevher Âftâbecî hatıralarını kitap haline getirmişlerdir. Bunlarla birlikte yine bu dönemde Alâüddeve-i Kazvînî'nin *Nefâ'isü'l-me'âsir* adlı eseri Ekber Şah hakkında yazılan ve biyografik malzeme içeren bir hatıradır. Evrengzîb (Pâdişâh-ı Gâzî Âlemgîr Ebü'l-Muzaffer Muhammed Muhyiddîn Evrengzîb) döneminde ise onun mektupları döneme ışık tutması açısından kayda değerdir.

⁵² Mirza Haydar Duğlat, *Târîh-i Reşîdî, Geride Bıraktıklarımızın Tarihi*, çev. Osman Karatay (İstanbul: Selenge Yayınevi, 2006). Bu eserin isminde Hümâyûn adı geçmese de eser Hümâyûn'un saltanatını ele almaktadır.

⁵³ Gülbenden, *Hümâyûnnâme*, çev. Abdürrab Yelgar (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987).

⁵⁴ Satpathy, *Indian Historiography*, 128; Mehmet Alparğu, "Ana Hatlarıyla 16. Yüzyılda Bâbürlü Tarihinin Kaynakları (Hatırat ve Kronikler)", *Hindistan'da Türk-İslam Devletlerinin Tarihi Kaynakları*, ed. Cihan Oruç, (İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2022), 261-288.

⁵⁵ Audrey Truschke, *Aurangzeb: The Man and the Myth* (India: Penguin Random House, 2017), 121.

⁵⁶ Dineverî, *Ahbâr-u't-tivâl*, 25-29, 59-60.

⁵⁷ Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1/125-135, 134, 142-145.

⁵⁸ Ahmet Aydın, "Hint-İslam Kültürünün ve İlim Geleneğinin Kaynaklarından Biri Olarak Seyahatnameler", *Hint Alt Kitası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*, ed. Şefaattin Deniz vd., (İstanbul: Fikir Kitap, 2024), 531-532.

Hint edebiyatında İslâm hakimiyeti öncesinde seyahatnâmelerin gelişmiş bir tür olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Sanskritçe, Tamilce, Pali ve Prakrits dillerinde bu türe dair meşhur örneklerin bulunmaması bu tespiti desteklemektedir.⁵⁹ Bunun sebeplerinden birisi Hintçedeki “bhraman” (seyahat) kelimesinin Sanskritçe “bhram” (hata etmek) kökünden türetilmesi ve Hintlilerin dünya görüşlerinde başıboş ve bir amaç olmaksızın gezmenin hoş karşılanmamasıdır. Durum böyle olmasına rağmen gerek Müslümanlar gerekse de yabancı seyahatçılar tarafından kaleme alınan seyahatnâmeler Hint Alt Kitası hakkında çok ayrıntılı malumatlar sunmuşlardır. Hint Alt Kitası'nı farklı yönleri ile tanıtan en kapsamlı ve en fazla ilgi gören seyahatnâmelerden birisi İbn Battûta'nın Delhi Sultanlığı hanedanlarından biri olan Tuğlukların (1320-1414) ilk yıllarını tasvir ettiği eseri olmuştur.⁶⁰ 1640-1641 yılları arasında İngiliz Coryat, Hollandalı Johannes De Laet ve Portekiz Friar Sebastian Manrique bölgeye seyahat etmiştir. Bu seyahatçıların yazıları, Lahor ve diğer Bâbürlü şehirlerinin sosyo-kültürel ve fiziksel gelişimi hakkında bilgi vermektedir.⁶¹ Bu bilgiler Avrupalıların işgal öncesi ön hazırlıklarını yapabilmeleri için önemli bir görev üstlenmiştir. Faraz Anjum'a göre bu, esasen gerçek tarihi çarpıtarak sadece kendi manevî çıkarlarını gözetten bir sömürge projesidir.⁶² Anjum'un ifade ettiği bu sömürge/sömürgeleştirme projesine yani bölgenin tarihini keşfetmek amacıyla yabancı seyahatçıların anlatılarına sonraki dönemde, içerde olup biteni dışarıdan bir gözle gördükleri için çok büyük önem verilmiştir. Bunlar arasında İngiliz seyahatçılar Father Thomas Stephens'in *Krista Purana*, William Hawkins'in *The Hawkins Voyage*, Nicholas Withington'un *Early Travels in India*, Thomas Coryat'ın *Greeting from the Court of the Great Mogul (Baburid)*, Sir Thomas Roe'nin *The Embassy of Sir Thomas Roe to the Court of the Great Mogul, 1615-1619, as Narrated in His Journal and Correspondence*, Edward Terry'nin *A Voyage to the East Indies*, Peter Mundy'nin *The Travels of Peter Mundy in Europe and Asia, 1608-1667* ve Henry Lord'un *A Display of Two Foreign Sects in the East Indies* adlı eserleri sayılabilir. Fransız seyahatçılar arasında Jean-Baptiste Tavernier, *Travels in India ve Les Six Voyages de Monsieur Jean-Baptiste Tavernier*; Francois P. Bernier, *Travels in the Moghal Empire* Francois Bernier and Vincent A. Smith, *Travels in the Mogul Empire A.D. 1656-1668* ve Jean de Thévenot, *Voyages en Europe 1652-1662* eserleri dikkat çekicidir. İtalyan seyahatçi Niccolao Manucci'nin *Storia Do Mogor or Mogul India* adlı eseri de önemlidir.⁶³

Bâbürlü sultanlarının bizzat mektuplarından veya konuşmalarından derlenmiş olan münşeât mecmuaları da oldukça büyük önem arz etmektedir.⁶⁴ Evrengzîb'in bizzat kendisinin kaleme aldığı veya konuşmalarından derlenip telif edilmiş üç mektup koleksiyonu vardır. Bunlar; *Âdâb-ı Âlemgîrî*, *Ruka'ât-ı Âlemgîrî*⁶⁵ ve *Ahkâm-ı Âlemgîrî*⁶⁶ dir. Bu türe diğer bir örnek ise Mîr Nizâm Ali Han'ın *Ruka'ât-ı Mîr Âlem* ile III. Mîr Ali Ekber Han'ın Âsafcâh döneminde yazdığı mektup mecmuası verilebilir.⁶⁷

Âyinnâme, devlet ve toplum hayatında örf ve âdetlerden kaynaklanan merasim ve teşrifat kurallarıyla her seviyedeki devlet adamının uyması istenen kaideleri ihtiva eden

⁵⁹ Muzaffar Alam - Sanjay Subrahmanyam, *Keşifler Çağında Hint-İran Seyahatleri 1400-1800*, çev. Nihan Aksoy (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2021), 31.

⁶⁰ İsmail Hakkı Göksoy, “İbn Battûta'ya Göre Güneydoğu Asya Ülkeleri”, *Dini Araştırmalar* 4/12 (2002), 49-70.

⁶¹ Hami Demir, “Bâbürlü Devleti'ne Dair Seyahatnâmeler”, *Hindistan'da Türk-İslam Devletlerinin Tarihi Kaynakları*, ed. Cihan Oruç, (İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2022), 383-432.

⁶² Faraz Anjum, “European Travel Writing and Western Perception of Indo-Muslim Civilization in India in the Seventeenth Century”, *Journal of the Research Society of Pakistan* 44, no. 02 (2007): 128.

⁶³ al-Mamun, “Bâbürlü Altın Çağ'ının Tarihi, Tarihçileri ve Tarihyazımı”, 295-308.

⁶⁴ Truschke, *Aurangzeb: The Life And Legacy*, 96.

⁶⁵ *Ruka'ât-ı Âlemgîrî: Bâbürlü Padişahı Âlemgîr Evrengzîb'in Mektupları*, çev. H. Hilal Şahin ve Vedat Meral (İstanbul: Selenge Yayınlar, 2024).

⁶⁶ Enver Konukçu, “Bâbürlüler: Hindistan'daki Temürlüler”, *Türkler Ansiklopedisi*, ed. Hasan Celal Güzel vd., (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 8/744-760.

⁶⁷ Ebu'l-Kâsım Raziüddîn b. Nüreddîn Mîr Âlem, *Hutût-i Mîr Âlem (Bâg-ı Bahâr)*, thk. Refik Fâtımâ (Haydarabad-Dekken: Kitâbhâne ve İdâre-i Tahkik-i Mahtûtât-ı Şarkî, 1998).

kitaplara verilen genel addır. Bunun müstesna örneği İskender Begüm'ün *Âyîn-i Skenderî*'sidir. Kitap *âyinnâme* tarzında; halka nasıl davranılacağı, haleflerin eğitimi, tahta kimin geçeceği meselesi gibi yönetim ile alakalı çeşitli konulara dair yazılmıştır.⁶⁸

Özel tarihler kapsamında üzerinde durulması gereken son tür manzum eserlerdir. Bu tür, İran tarihyazıcılığında İlhanlılar döneminden (1256-1353) itibaren yaygınlık kazanmıştır. Bu gelenek daha sonraki dönemlerde Hint Alt Kıtası'ndaki tarih yazıcılığında da etkili olmuştur. Bu konuda ilk olarak, Firdevsî'nin *Şâhnâme*'sinin de yazıldığı dönemde yaşayan Senâullah Harâbâtî'nin iki mesnevi içeren *Maharacanâme*'sini örnek verebiliriz. İkinci örnek Abdülvahhâb Şâyık'ın Firdevsî'nin *Şâhnâme*'sine öykünerek yazdığı 60.000 beyitlik *Târîh-i Keşmîr*'idir. Bunlara ekleyebileceğimiz diğer örnekler ise Delhi Sultanlığı döneminden Abdülmelik İsâmî'nin *Fütûhu's-selâtîn* ve Emîr Hüsrev Dihlevî'nin *Külliyât*'ında yer alan *Kiranu's-sa'deyn*, *Miftâhu'l-fütûh*, *Devalrani Hızır Hân*, *Heşt beheşt*, *Noh sipih* ve *Tuğlknâme* adlı tarihi mesnevileridir.⁶⁹

X. asırda İslâm dünyasında coğrafya edebiyatı ve bölgesel tarihler çoğalmıştır. Coğrafya türünde eser yazarlar genellikle kâtipler ve seyyahlar olmuştur. Hindistan hakkında var olan büyük bir miras, *Sind'in Fethi* söylemiyle Müslümanların Sistan sınırlarında bulunma süreçlerini aktaran ilk İslâmî fetih kaynaklarının ortaya konmasıyla birleşmiştir. Ardından Ya'kûbî ve İbn Hurdâzbih gibi Müslüman âlimler tarafından yazılan *el-Buldân* isimli eserlerde coğrafi sınırlar hakkında verilen bilgiler de bu kaynaklara eklenmiştir. Bölgesel tarihlere ise Mirza Nathan'ın *Bahristân-ı Gaybî*⁷⁰ ve Molla Muhammed Kâsım Hinduşâh Esterâbâdî Firişte'nin *Kitâb-ı Gülşen-i İbrâhîmî* veya *Târîh-i Firişte*'si örnek olarak verilebilir.⁷¹

4. Hint Alt Kıtası'nda Tarih Yazıcılığında Sultan ve Tarihçi Münasebeti

Tarih boyunca sultanların sarayları sadece siyasî ve idarî işlerin değil aynı zamanda ilmî çalışmaların da merkezi olmuştur. Bu merkezîyet, tarihçilerin ilmî çalışmaları için gereken maddî imkanları, kitapları, kütüphaneleri ve teşvikleri barındırmıştır. Bu şartlar tarihçiler için saray ile irtibat içinde olmayı zarurî kılmıştır. Bu birlikte tarihçiler, devletin kimliğini tahkim ederken; yöneticiler ise tarihçilerin çalışmaları için tüm imkanları seferber etmişlerdir. Sultanlar, yıllık kayıtlar ve anlatılar üreten resmî saray tarihçilerini görevlendirmişler ve onları denetlemişlerdir. Buraya kadar belirttiğimiz hususlar sultan ve tarihçi münasebetinin daha çok müspet tarafını ortaya koyarken bundan sonraki ifadelerimiz bunun menfi tarafının da olduğuna dikkat çekmektedir. Hükümdara sunulmak üzere veya bir haminin himayesinde kaleme alınan kaynaklar fiilî olarak bir güç hâline gelen hanedanın, kitlelere ve geleceğe yönelik meşruiyetinin lafzen inşasını icra etmişlerdir. Diğer taraftan kaynakların himayesinde olan sultanın olumsuzlukları hakkında bilgiler vermesi çok mümkün olmamıştır. Dolayısıyla burada mezkûr eserlerin başka kaynaklar ile karşılaştırılarak kullanılmasının gerektiğini belirtmemiz yerinde olacaktır.

Hint Alt Kıtası'nda sultan ve tarihçi münasebetinde ilkin Emîr Hüsrev'in *Kirânu's-sâ'deyn* veya *Mecmâ'ü'l-evsâf* adlı mesnevisini Sultan Keykubâd'ın ricası üzerine tamamladığını belirtebiliriz. Ayrıca Ekber Şâh döneminde kaleme alınan *Târîh-i Eلف*, Ebu'l Fazl'a yardım etmek üzere yetkin kişilerin istihdam edildiği bir ofisin oluşturduğu ve tüm arşiv malzemelerinin tarihçilerin emrine verildiği bir ortamda yazılmıştır. Yine Abbâs Servânî *Tuhfe-i Ekberşâhî* adlı eserini Ekber Şâh'in emriyle yazmıştır. Dahası Muhammed Şerîf Mu'temid Han *İkbâlnâme-i Cihângîrî* adlı eserini Cihângîr'in isteği üzerine ve doğrudan gözetimi altında tertip etmiştir. Afgan tarihçi Ahmed Yâdigâr, Bengal'de Kararani Hanedanı'nın son padişahı Dâvûd Şâh Kararani'nin isteğiyle *Târîh-i Dâvûdî'yi* yazmaya

⁶⁸ Şirazi, "Bopal Nevvâblığı'nda (Bhopal) (1707-1952) Tarihyazımı", 420.

⁶⁹ Kansoy, "Delhi Sultanlığı Devri (1206-1526) Kaynakları ve Tedkikler", 97-107, 111-112.

⁷⁰ Racib, "Antik Çağdan Günümüze Müslüman Bengal'in Tarihyazımı ve Esasları", 465-466.

⁷¹ Abbasi, "Dekken'de Âdilşâhiler", 392.

başlamıştır.⁷² Mîrzâ Nizâmüddîn Ahmed b. Abdullah Sâidî-yi Şîrâzî *Hadîkatü's-selâtin* adlı eserini Şeyh Muhammed b. Hâtûn Âmulî'nin isteği üzerine yazmıştır.⁷³ Ülfetî Yezdî *Revâiyih-i Gülşen-i Kutubşâhî* adlı eserini Abdullah Kutubşâh için kaleme almıştır.⁷⁴ Son olarak Mahmud el-Belhî de *Bahru'l-esrâr fî menâkibi'l-ahyâr* adlı seyahatini Nazar Muhammed Han'ın isteği üzerine kaleme almıştır.⁷⁵

Tarih yazıcılığında sultanın desteği "hamilik" veya "patronaj" şeklinde ifade edilmiştir. Sözüne ettiğimiz bu ifadeler esasında "resmî veya saray tarihçiliği"ni tanımlamaktadır. Saray tarihçileri dönemin tarihine dair çalışmalarda en önemli rolü oynamışlardır. Çok sayıda tarihçi; eserlerini hazırlamak, kendi tarihsel anlatımlarını geliştirmek için devletin kaynaklarını kullanmışlardır. Bu hususta Gazneliler döneminde Bîrûnî, Gazne Sultanı Mahmud (998-1030) ile derin ve samimi bir münasebet bağı kurmuştur. Sultan Mahmud'dan sonra Mesud (1030-1041) ve Mevdûd (1041-1049) döneminde de yaşayan Bîrûnî onlardan da teveccüh görmüştür. Fahreddin Mübârek Şâh, Gazneli hükümdarı Hüsrev Melik (1160-1186), Gurlu hükümdarı Mu'izzeddîn Muhammed b. Sâm (1203-1206) ve Delhi Sultanlığı hükümdarlarından Kutbeddîn Aybeg (1206-1210) ve Şemseddîn İltutmuş'un (1210-1236) hizmetlerinde bulunmuş ve *Âdâbü'l-harb ve ş-şecâ'a* adlı eserini Şemseddîn İltutmuş'a takdim etmiştir.⁷⁶

Resmî tarihçiliğe örnek olarak Gurlular döneminde Seyfi Herevî'yi zikredebiliriz. Herevî, *Mecmuâ-yi Gıyâsî* adlı eserini yazmaya başlayıp bu eseri Gurlu Melik Gıyaseddin'e hediye edince yeniden onun itimadını kazanmıştır. Daha sonra Melik Gıyaseddin, Herevî'yi *Târîhnâme-i Herât* adlı kendi dönemine kadar Herat tarihini yazmaya memur etmiştir.⁷⁷ Delhi Sultanlığı'nda resmî tarihçiliğe örnek olarak Sultan Muhammed b. Tuğluk'un (1325-1351) isteğiyle Delhi'de 7 yıldan fazla taht kadılığı hizmetinde bulunan İbn Battûta'yı zikredebiliriz. Onun eseri yazılış yöntemi ve konusu bakımından daha çok seyahatnâme türünde kaydedilse de bu özelliğinin yanı sıra resmî belgelere ulaşım imkânı olduğundan Delhi Sultanlığı'yla ilgili kısımlarının resmî tarih özelliği taşıdığını dile getirebiliriz. Diğer taraftan Hasan Nizâmî, Delhi'de Sadr-ı Alâ Şerefülmülk ile tanışmış ve onun himayesine girip saraya intisap etmiştir. Nizâmî, Sultan Aybeg'den sonra Sultan İltutmuş'un da himayesine mazhar olmuştur.⁷⁸

Bâbürlülerin Hint Alt Kitası'na hâkim olmasıyla birlikte tarih yazma geleneği devletin himayesinde zirveye ulaşmış ve saray tarihçileri Bâbürlü tarih yazıcılığının temel bir unsuru olmuştur. Bâbürlü dönemi tarihçiliğinin en baskın özelliği, Evrengzîb dönemine kadar neredeyse tüm Bâbürlü sultanları tarafından atanan resmî tarihçiler tarafından tarih yazma geleneğinin olmasıdır. Bu hususta Bâbürlü padişahlarının hemen hemen hepsinin ilim ve edebiyata önem veren kimseler olmasının da etkisi büyüktür. Bu yüzden Bâbürlü tarihçileri genellikle hükümdarlar veya hanedanın ileri gelenleri tarafından himaye edilen kişiler olup aynı zamanda idarî makamlarda da görev almış ve resmî tarihçiler olarak dönemi ayrıntılı bir şekilde yazmışlardır.⁷⁹ Bu süreç Bâbür Şah ve Hümâyûn ile başlayıp Ekber Şah döneminde zirvesine ulaşmıştır. Bu noktada Ekber Şah'ın yakın bir veziri olan Ebu'l Fazl örnek verilebilir. Yine Cevher Âftâbeci, Heybetpûr Bînî'ye muhassıl (vergi memuru) tayin

⁷² Şirazi, "Hindistan'da Afgan Kökenli Gurlular", 383-384.

⁷³ Mîrzâ Nizâmüddîn Ahmed Sâidî-yi Şîrâzî, *Hadîkatü's-selâtin*, thk. Ali Asgar Bilgrâmî (Haydarabad-Dekken: Silsile-i Matbûât-ı İdâre-i Edebiyât-ı Urdû, 1961), 3-4.

⁷⁴ Ülfetî Yezdî, *Revâiyih-i Gülşen-i Kutubşâhî: Der Şerh-i Ahvâl-i Kutubşâh ve Evlâd u İhtisâsât-ı Ū* (Tahran: Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yı İslâmî), nr. 2136, 7, 11-26.

⁷⁵ B. A. Akhmedov, "The "Bahr al-Asrar" of Mahmud B. Vali And Its Study in the Ussr And Elsewhere", *Journal of Asian History* 25/2 (1991), 163-164.

⁷⁶ Umut Kansoy, *Delhi Sultanlığı'nda Ordu (1206-1414)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 9-11.

⁷⁷ Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı* (İstanbul: İstanbul Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma (İSAR) Vakfı Yayınları, 1998), 159-160.

⁷⁸ Kansoy, "Delhi Sultanlığı Devri (1206-1526) Kaynakları ve Tedkikler", 76-78.

⁷⁹ H. Hilal Şahin, *Hindistan'da Türk Rönesansı'ı Ekber Şah ve Dîn-i İllâhî'si* (İstanbul: Selenge Yayınları, 2020), 111.

edilmiş; aynı yıl Pencap ve Multan Hükümeti'nin hazinedarlığına getirilmiş ve önemli hizmetlerde bulunmuştur. Hümâyûn Şah'ın ölümünün ardından Ekber Şah'ın hizmetine girmiş ve 30 yılı aşkın bir süre onun emrinde çalışmıştır. Mutribî, 1626'da Lahor'a gelen Bâbürlü hükümdarına tezkiresini sunmak ve içinde bulunduğu geçim sıkıntısından sultanın ihsanıyla kurtulmak istemiştir.⁸⁰ 1632'de Hint Alt Kıtası'na gelen ünlü Safevî bilgini Mirza Celâlî Tabâtabâî, Şah Cihân'ın ilk saray tarihçisi olarak atanmıştır. Muhammed Emin Kazvîni, mühim bir İranî nesir yazarı ve seçkin bir nâkil olup Tabâtabâî'den sonra Şah Cihân tarafından saltanatının tarihini kayıt altına alması için saray tarihçisi olarak atanan ikinci resmî tarihçi olmuştur. Hâce Nimetullah Herevî'nin babası, Ekber Şah'ın sarayında görevli olmuştur. Herevî de 1598 yılında Cihângîr Şah'ın hizmetine girmiş ve 1608'e kadar Bâbür sarayının resmî tarihçisi olarak vazifelendirilmiştir.

Sonuç

Hint Alt Kıtası'nda Müslümanların tarih yazıcılığı gerek kıta gerek Müslümanlar gerekse de insanlık için hayli mübit bir tecrübe biriktirmiştir. Ancak Hint Müslümanları XIX. asır itibariyle Bâbürlülerin hem siyasal arenada hem de tarih yazıcılığında merkezî konumunu kaybetmesinin getirdiği durum ile bir zayıflama yaşamıştır. Bu konuda önce İngilizlerin, ardından XX. asırda kurulan Hint ulus devletinin, bu zayıflığı daha da ilerletmeye yönelik çabaları hayatî önemi hâizdir. Bu süreçte İngiliz sömürgeci tarihyazımının temel hedefi Hint Alt Kıtası'ndaki muhatap kitleyi parçalamak ve tarihi atomize etmek şeklinde sistematik bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu maksatla Hint Alt Kıtası'nda Müslüman ve Hinduların birlikte inşa ettikleri neredeyse dokuz asırlık arka planı parçalayarak Hinduları merkeze alan ve Hint ulusuna indirgenmiş yeni ve kurgusal bir tarih yazıcılığı oluşturulmuştur. Hedef kitlenin parçalanmasına ilave olarak aralarında çatışmaya dayalı bir ilişki de meydana getirilmiştir. Bu parçalanma ve çatışma sonucunda Müslümanlar XIX. asırda "öteki"leştirilerek Hint Alt Kıtası için işgalci konumuna taşınmış ve yeni yazılan Hint Alt Kıtası'nın tarihinin dışına itilmişlerdir.

Durum böyle olmakla beraber Hint Alt Kıtası'nın tarih yazıcılığında İslâmî yani Müslümanların hâkimiyet kurdukları dönem incelendiğinde gayet açık fark edileceği üzere Müslümanların tarih yazıcılığı hususunda gerek muhteva gerek tür gerekse de usûl itibariyle Hint Alt Kıtası için çok önemli katkılar sunmuş oldukları her türlü tartışmanın ötesindedir. Bu bağlamda zihniyet olarak mitolojik tarih anlatısından gerçekçiliğe, sözlü anlatımdan yazılı literatüre, gerilemeci ve bozulmaya dayalı anlayıştan hayatta ilerlemelerin ve gelişmelerin de olduğu anlayışına, manzum yazımdan mensur yazıma, kaynaklar ve tarih tasavvuru ile tür olarak çok çeşitliliğe kadar pek çok hususta tarih yazıcılığında dönüşüm ve gelişim sağlamışlardır. Dolayısıyla çalışmamızdan da hareketle Hint Alt Kıtası'nın tarihine kendi kaynakları, tecrübesi ve birikimi üzerinden bakılmasının ve bunlar üzerinden tarihinin yeniden ele alınması gerektiğini belirtmemiz gerekmektedir. Araştırmamız Hint tarihinin yeniden ele alınmasının temel noktalarına değinmesi itibariyle önemli, Hint Alt Kıtası'nın tarih yazıcılığı sürecinin bütünlüklü bir gelişim serencamını vermesi itibariyle dikkate şayandır. Diğer taraftan metnimiz Hint Alt Kıtası'nda yaşayan Müslümanların tarih yazıcılığı hususundaki süreçleri üzerinden asırları aşan birliktelik ve ortak yaşamla havzanın kültür ve tarihiyle birleşen, bir bütünü sakınları olduklarını ve havzaya çok hayatî derecede katkı verdiklerini göstermesi itibariyle de dikkate değerdir. Bu hususta ülkemizde Hint Alt Kıtası'na yönelik ilginin yeniden arttığı bir dönemde bu ilginin sağlıklı ve sahih bir şekilde sürdürülmesi için bu çalışma bir katkı sunmaya adaydır. Bahusus ülkemizde Gazneliler, Delhi Sultanlığı ve Bâbürlüler hakkında görece daha fazla çalışma varken Afgan kökenli Gurlular yönetiminde hüküm süren Lûdîler, Sûrîler ve Kararaniler; Dekken'de hüküm süren Âdilşâhîler, Kutubşâhîler, Âsafcâhîler Haydarâbâd Nizamlığı; Bopal Nevvâblığı; Keşmir,

⁸⁰ Metin Atmaca, "Imperial Power of the Mughal Court in Chronicles of Seydi Ali Reis and Mutribi Samarqandi", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 6/14 (2019), 182.

Bengal gibi yerel sultanlıklar ve İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin hizmetkârlarının eserleri ve seyahatnâmeleri hakkında çalışmalar yok denecek kadar azdır. Ve son olarak çalışmamız ele alınan konular için de önemli bir perspektif vermeye namzettir.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder / The author declare that have no competing interests.

Kaynakça

- Abbasi, Muhammed. "Dekken'de Âdilşâhîler (1489-1685), Kutubşâhîler (1512-1686), Âsafcâhîler Haydarâbâd Nizamlığı (1724-1947) Dönemi Tarih Kaynakları ve Farsça Tarihyazımı". *Hint Alt Kıtası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*. ed. Şefaattin Deniz vd. 389-412. İstanbul: Fikir Kitap, 2024.
- Abedin, Minhazul. "Evrenzîb Dönemi (1658-1707) ve Ardılı Tarih Kaynakları ve Tarihyazıcılığı". *Hint Alt Kıtası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*. ed. Şefaattin Deniz vd. 329-354. İstanbul: Fikir Kitap, 2024.
- Afacan, Serhan vd. (ed.). *İran'da Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*. İstanbul: İLEM Yayınları, 2020.
- Akhmedov, B. A. "The "Bahr al-Asrar" of Mahmud B. Vali And Its Study in the Ussr And Elsewhere". *Journal of Asian History* 25/2 (1991), sayfa aralığı.
- Alam, Muzaffar. *Hindistan'da İslam: Siyasi Dil ve Siyaset Kültürünün İnşası*. çev. İhsan Durdu. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2022.
- Alam, Muzaffar - Subrahmanyam, Sanjay. *Keşifler Çağında Hint-İran Seyahatleri 1400-1800*. çev. Nihan Aksoy. İstanbul: Albaraka Yayınları, 2021.
- Alpargu, Mehmet. "Ana Hatlarıyla 16. Yüzyılda Bâbürlü Tarihinin Kaynakları (Hatırat ve Kronikler)". *Hindistan'da Türk-İslam Devletlerinin Tarihi Kaynakları*. ed. Cihan Oruç. 261-288. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2022.
- Anjum, Faraz. "European Travel Writing and Western Perception of Indo-Muslim Civilization in India in the Seventeenth Century". *Journal of the Research Society of Pakistan*. 44, no. 02 (2007), 128-144.
- Ansari, A. S. Bazmee. "Badā'ünī, 'abd-Al-Qāder". *Encyclopaedia Iranica (Elr)*. 3/364-365. London and New York: Routledge&Kegan Paul, 1989.
- Asif, Manan Ahmed. *The Loos of Hindustan the Invention of India*. Cambridge and London: Harvard University Press, 2020.
- Atmaca, Metin. "Imperial Power of the Mughal Court in Chronicles of Seydi Ali Reis and Mutribi Samarqandı". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 6/14 (2019), sayfa aralığı.
- Aydın, Ahmet. "Hint-İslam Kültürünün ve İlim Geleneğinin Kaynaklarından Biri Olarak Seyahatnameler". *Hint Alt Kıtası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*. ed. Şefaattin Deniz vd. 511-572. İstanbul: Fikir Kitap, 2024.
- Bâbür, Zahrüddîn Muhammed. *Bâbürnâme (Bâbur'un Hatıratı)*. 3 Cilt. çev. Reşit Rahmeti Arat. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1970.
- Balabanlılar, Lisa. *The Emperor Jahangir: Power and Kingship in Mughal India*. London: I.B. Tauris, 2021.
- el-Bîrûnî, Ebû Reyhân Muhammed b. Ahmed. *Tahkîku mâ li'l-Hind*. çev. Kıvameddin Burslan, haz. Ali İhsan Yitik. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015.
- Çıkılı, Deniz. *1857 Hint Ayaklanmasında Ulemânın Rolü*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Çıkılı, Deniz. *Kayıp Kıtanın Keşfi Hindistan Yazıları*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2023.
- Demir, Hami. "Bâbürlü Devleti'ne Dair Seyahatnâmeler". *Hindistan'da Türk-İslam Devletlerinin Tarihi Kaynakları*. ed. Cihan Oruç. 383-432. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2022.
- Demirci, Mustafa. "Medeniyetlerin Zaman Tasavvuru ve İslam Medeniyetinin Devirleri Meselesi". *Medeniyet Tartışmaları Yüceltme ve Reddiye Arasında Medeniyet'i Anlamak Sempozyum Metinleri*. ed. Süleyman Güder - Yunus Çolak. 133-156. İstanbul: İhlas Gazetecilik, 2013.
- Deniz, Şefaattin vd. (ed.). *Hint Alt Kıtası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*. İstanbul: Fikir Kitap, 2024.
- Dîneverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd. *Ahbâru't-Tivâl*. çev. Zekeriya Akman vd. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.

- Duğlat, Mirza Haydar. *Tarih-i Reşidi, Geride Bıraktıklarımızın Tarihi*. çev: Osman Karatay. İstanbul: Selenge Yayınevi, 2006.
- Farooqi, Naimur Rahman. *Bâbürlü-Osmanlı İlişkileri: Bâbürlü Hindistanı ile Osmanlı İmparatorluğu Arasındaki Politik Ve Diplomatik İlişkiler Üzerine Bir İnceleme (1556-1748)*. çev. Mehmet Akif Erdoğan. İstanbul: Selenge Yayınları, 2023.
- Farooqi, Naimur Rahman. *Bâbürlü-Osmanlı İlişkileri: Bâbürlü Hindistanı ile Osmanlı İmparatorluğu Arasındaki Politik ve Diplomatik İlişkiler Üzerine Bir İnceleme (1556-1748)*. çev. Mehmet Akif Erdoğan. İstanbul: Selenge Yayınları, 2023.
- Fisher, Michael H. *Bâbürlüler: Hindistan'da Bir Türk İmparatorluğu*. çev. M. Fatih Çalışır. İstanbul: Kronik Yayıncılık, 2020.
- Gorjy, Zohair Siyamian. "Hicri 3. yy. Erken Dönem Arap-İslam Tarihçiliğinde Hindistan". *Hint Alt Kitası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*. ed. Şefaattin Deniz vd. 43-66. İstanbul: Fikir Kitap, 2024.
- Göksoy, İsmail Hakkı. "İbn Battûta'ya Göre Güneydoğu Asya Ülkeleri". *Dinî Araştırmalar* 4/12 (2002), 49-70.
- Göksu, Erkan. "Gazneliler Tarihinin Kaynakları". *Hindistan'da Türk-İslam Devletlerinin Tarihi Kaynakları*. ed. Cihan Oruç. 43-84. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2022.
- Grenard, Fernand. *Bâbürlü*. haz. Orhan Yüksel. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1971.
- Gülbeden. *Hümayunnâme*. çev: Abdürrab Yelgar. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.
- Hamdi, Şirvanlı Ahmed. *Seyahatnâme Hindistan, Svat ve Afganistan*. haz. Fatma Rezan Hürmen. İstanbul: Arma Yayınları, 1995.
- el-Hârizmî, Muhammed b. Mûsâ. *Sûretü'l-arz*. nşr. Fuat Sezgin. Frankfurt: Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.
- İbn Haldûn. *Mukaddime*. çev. Zakir Kadiri Ugan. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991.
- İbn Rüste. *Kitâbu'l-A'lâki'n-Nefise*. Leiden: E.J. Brill, 1967.
- İbnü'n-Nedîm, Muhammed b. İshak. *el-Fihrist*. thk. Doktor Eyman Fuad Seyyid. Londra: Müessetü'l-Furkan li't-Türasi'l-İslami, 2009.
- İzgi, Mahmut Cihat. "Britanya Hindistanı'nı Yaratmak: İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin Hizmetkarları ve Hint Alt Kitası'nda Tarihyazımı". *Hint Alt Kitası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*. ed. Şefaattin Deniz vd. 481-508. İstanbul: Fikir Kitap, 2024.
- İzzetbegoviç, Aliya. *Doğu Batı Arasında İslam*. çev. Salih Şaban, İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.
- Kansoy, Umut. *Delhi Sultanlığı'nda Ordu (1206-1414)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Kansoy, Umut. "Delhi Sultanlığı Devri (1206-1526) Kaynakları ve Tedkikler". *Hint Alt Kitası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*. ed. Şefaattin Deniz vd. 67-212. İstanbul: Fikir Kitap, 2024.
- Kaşgarlı Mahmut. *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*. çev. Besim Atalay. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998.
- Koç, Bilal. "Delhi'de Kurulan Türk ve İslâm Devletlerinin Tarihi Kaynakları", *Hindistan'da Türk-İslam Devletlerinin Tarihi Kaynakları*. ed. Cihan Oruç. 115-168. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2022.
- Konukçu, Enver. "Bâbürlüler: Hindistan'daki Temürlüler". *Türkler Ansiklopedisi*. ed. Hasan Celal Güzel vd. 8/744-760. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Lane-Poole, Stanley. *Dönemin Kaynaklarından Orta Çağ Hindistanı (Arapça ve Farsça Kroniklerden ve Avrupalı Seyyahlardan Metinler)*. çev. İlhan Aslan. İstanbul: Post Yayınları, 2024.
- Macit, Abdulkadir. "Müslümanlarda Tarih Yazıcılığının Teşekkül Dönemi (M. 7.-10. Yüzyıllar)". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 11/1 (Haziran 2024), 95-120. <https://doi.org/10.33718/tid.1448396>.

- Macit, Abdulkadir. "Şeybânîler ve Bâbürlüler Rekabetinin (1500-1599) Meydana Getirdiği Jeo-Politik Parçalanma". *Kadim Akademi SBD* 8/1 (Temmuz 2024), 33-57. <https://doi.org/10.55805/kadimsbd.1476330>.
- Macit, Abdulkadir. "Şeybânîler Ve Safevîlerin Kuruluş Dönemi (1500-1524) Rekabetlerinin Meydana Getirdiği Jeo-Politik Parçalanma". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (Eylül 2024), 666-688. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1463288>.
- Makdisî, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *Ahsenü't-Tekâsim fî Ma'rifeti'l-Ekâlîm (İslam Coğrafyası)*. çev. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2015.
- al-Mamun, Abdullah. "Bâbürlü Altın Çağı'nın Tarihi, Tarihçileri ve Tarihyazımı: Cihângîr Şah (1605-1627) ve Şah Cihân Dönemi (1628-1658)". *Hint Alt Kitası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*. ed. Şefaattin Deniz vd. 281-328. İstanbul: Fikir Kitap, 2024.
- al-Mamun, Abdullah. *19. Yüzyılda İngiltere'nin Hint-Bengal Medrese Sistemine Etkisi: Lord Macaulay Eğitim Politikası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî. *Mürûcû'z-Zeheb ve Me'âdinü'l-Cevher*. çev. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2005.
- Metcalfe, Barbara D. - Metcalfe, Thomas R. *Modern Hindistan'ın Kısa Tarihi*. çev. Zeynep Hale Akman. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2018.
- Mîr Âlem, Ebu'l-Kâsım Raziyyüddîn b. Nüreddîn. *Hutût-i Mîr Âlem (Bâg-ı Bahâr)*. thk. Refik Fâtımâ. Haydarabad-Dekken: Kitâbhâne ve İdâre-i Tahkîk-i Mahtûtât-ı Şarkî, 1998.
- Nakavî, Ali Rızâ. *Tezkire-nivîsî-yi Fârsî Der Hindistân ve Pâkistân*. Tahran: İntişârât-ı İlmî, 1343.
- Oruç, Cihan (ed.). *Hindistan'da Türk-İslam Devletlerinin Tarihi Kaynakları*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2022.
- Oruç, Cihan. "Behmenî Sultanlığı Bakiyesi Üzerine Kurulan Dekken Sultanlıkları Tarihi Kaynakları". *Hindistan'da Türk-İslam Devletlerinin Tarihi Kaynakları*. ed. Cihan Oruç. 229-260. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2022.
- Racib, Muhammad Samsuzzaman. "Antik Çağdan Günümüze Müslüman Bengal'in Tarihyazımı ve Esasları". *Hint Alt Kitası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*. ed. Şefaattin Deniz vd. 451-480. İstanbul: Fikir Kitap, 2024.
- Richards, John F. *Bâbür Türk İmparatorluğu: Tarih, Kültür, Teşkilat*. çev. Yasin Tekin. İstanbul: Selenge Yayınları, 2021.
- Ruka'ât-ı Âlemgîrî: Bâbürlü Padişahı Âlemgîr Evrengzîb'in Mektupları*. çev. H. Hilal Şahin - Vedat Meral. İstanbul: Selenge Yayınlar, 2024.
- Sâidî-yi Şîrâzî, Mîrzâ Nizâmeddîn Ahmed. *Hadîkatü's-selâtîn*. thk. Ali Asgar Bilgrâmî. Haydarabad-Dekken: Silsile-i Matbûât-ı İdâre-i Edebiyât-ı Urdû, 1961.
- Saraç, Sena. *Bir Orta Çağ İmparatorluğunun Doğuşu Gurlular: Coğrafya-Tarih-Dış Politika*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2024.
- Satpathy, Binod Bihari. *Indian Historiography*. Bhubaneswar: Utkal University, 2018.
- Savaş, Müslüme Melis. "Ak Hunlar Tarihinin Kaynakları". *Hindistan'da Türk-İslam Devletlerinin Tarihi Kaynakları*. ed. Cihan Oruç. 11-42. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2022.
- Seydi Ali Reis. *Mir'atü'l-Memâlik*. haz. Ömer Tellioglu. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2021.
- Story, C. A. "The beginnings of Persian printing in India". *Oriental Studies in honour of Cursetji Erachji Pavry*. ed. Jal Dastur Cursetji Pavry. Sayfa aralığı London: Oxford University Press, 1933.
- Sunar, Lütfi. "Dünya Tarihinin Ekseni ve Zemini Olarak İslam Medeniyeti". *İslam Düşünce Atlası*. ed. İbrahim Halil Üçer. 1/68-75. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları: 360.

- Şahin, H. Hilal. "Ekber Şah Dönemi'nde (1542-1605) Tarih Kaynakları ve Tarihyazıcılığı". *Hint Alt Kitası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*. ed. Şefaattin Deniz vd. 251- 280. İstanbul: Fikir Kitap, 2024.
- Şahin, H. Hilal. "Hindistan ve Bâbürlüler Döneminde (Bâbür Şah (1526-1530) ve Hümâyûn Şah (1508-1556) Dönemi) Tarih Kaynakları ve Tarihyazıcılığı". *Hint Alt Kitası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*. ed. Şefaattin Deniz vd. 215-250. İstanbul: Fikir Kitap, 2024.
- Şahin, H. Hilal. *Hindistan'da Türk Rönesans'ı Ekber Şah ve Dîn-i İlâhî'si*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2020.
- Şeşen, Ramazan. *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*. İstanbul: İstanbul Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı Yayınları, 1998.
- Şirazi, Said. "Bopal Nevvâblığı'nda (Bhopal) (1707-1952) Tarihyazımı". *Hint Alt Kitası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*. ed. Şefaattin Deniz vd. 413-430. İstanbul: Fikir Kitap, 2024.
- Şirazi, Said. "Hindistan'da Afgan Kökenli Gurlular Yönetiminde Lûdîler (1451-1526), Sûrîler (1540-1564) ve Kararanîler (1564-1576) Dönemi Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı". *Hint Alt Kitası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*. ed. Şefaattin Deniz vd. 377-388. İstanbul: Fikir Kitap, 2024.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. Kâhîre: Dâru'l-Me'ârif bi-Mısır, 1960.
- et-Tâcir, Süleyman. *Doğu'nun Kalbine Seyahat*. çev. Ramazan Şeşen. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2018.
- Tavassoli, Mohammad Mehdi. "Keşmir'de Farsça Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı". *Hint Alt Kitası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*. ed. Şefaattin Deniz vd. 431-450. İstanbul: Fikir Kitap, 2024.
- Tekin, Yasin. "Delhi Türk Sultanlığı'nın Hint Dillerindeki Tarihi Kaynakları". *Hindistan'da Türk-İslam Devletlerinin Tarihi Kaynakları*. ed. Cihan Oruç. 169-198. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2022.
- Truschke, Audrey. *Aurangzeb: The Life and Legacy of India's Most Controversial King*. Stanford: Stanford University Press, 2017.
- Truschke, Audrey. *Aurangzeb: The Man and the Myth*. India: Penguin Random House, 2017.
- Truschke, Audrey. "Decolonizing". *Indians Through Hindutva Ideological Control*. Erişim 8 Temmuz 2024. <https://shuddhashar.com/decolonizing-indians-through-hindutva-ideological-control>
- Uddin, Nur. "Hint Alt Kitası'nda Kur'an Çalışmaları ve İngiliz Sömürgeciliği: Tarih Yazımsal Bir İnceleme". *Hint Alt Kitası'nda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*. ed. Şefaattin Deniz vd. 573-598. İstanbul: Fikir Kitap, 2024.
- Yezdî, Ülfetî. *Revâiyih-i Gülşen-i Kutubşâhî: Der Şerh-i Ahvâl-i Kutubşâh ve Evlâd u İhtisâsât-ı Ū*. nr. 2136. Tahran: Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yı İslâmî, 1996.